ERFGOEDWERF
advies | project / procesmanagement

Erfgoedvisie gemeente Westerveld

“Het huis met de vele vensters”

Gemeente Westerveld

ERFGOEDWERF
advies | project / procesmanagement

Inhoudsopgave

Voorwoord 2

Samenvatting & SDG 3

Toekomstblik: onze erfgoedambities tot 2030 4

Hoofstuk 1: Westerveld – Het nationale park van Drenthe 6

Doel, toelichting, inwoners, onderscheidend karakter, erfgoedtoerisme, erfgoedorganisaties, werkbijeenkomst met stakeholders, interviews met erfgoedvertegenwoordigers, UNESCO en Europees-erfgoedlabel, verantwoordelijkheid

Hoofdstuk 2: erfgoed als kansenmotor – Uitdagingen 15

Kansenmotor, handvatten, streefdoelen en uitdagingen, Sector-factor-vector benadering en praktijkvoorbeeld benadering KvW, matrix Ruimtelijke Kwaliteit, People – Planet – Profit, duurzame Ontwikkelingsdoelen – SDG's, waarden van erfgoed, afwegingen van belangen en waarden, erfgoed als maatschappelijk kapitaal

Hoofstuk 3: met unieke kwaliteiten naar de toekomst 23

Rijksbeleid, verdrag van Faro, gemeentelijk beleid, provinciaal beleid.

Hoofdstuk 4: verscheidenheid aan cultureel erfgoed 29

Beschermde dorpsgezichten, rijksmonumenten, provinciale monumenten, gemeentelijke monumenten, archeologische monumenten, havezaten en buitenplaatsen, religieus erfgoed, funerair erfgoed, industrieel erfgoed, watererfgoed, agrarisch erfgoed, maritiem erfgoed, militair erfgoed, landschappelijk erfgoed, bijzondere erfgoedcollecties en –beheer, koloniën van weldadigheid, landgoed 'Landarbeid', buitengewone leerstoel CEPRO i.o., immaterieel erfgoed, evenementen en erfgoededucatie.

Hoofdstuk 5: van de erfgoedvisie naar de praktijk 47

Omgevingsvisie, ontwikkelmogelijkheden, initiatieven en resultaten, stip op de horizon, toetsstenen, gemeenschappelijk erfgoed, handhaving, herbestemming en financiering.

Hoofdstuk 6: vervolgperspectief 51

Erfgoedinzet op participatie, erfgoedinzet op duurzaamheid, Erfgoedinzet op toerisme.

Epiloog, colofon, erfgoedstakeholders en woord van dank: 55

GemeenteWesterveld

Voorwoord

Erfgoed en cultuurhistorie zijn belangrijk in Westerveld. Onze gemeente is met de wijze waarop zij beleidsmatig met deze gebieden omgaat, uniek in Nederland en mogelijk zelfs uniek in de wereld. De veelheid en diversiteit van erfgoed in Westerveld is indrukwekkend. Bijzonder is ook de actieve en innovatieve wijze waarop inwoners en bestuurders betrokken zijn bij het uitdragen hiervan. Het erfgoed in Westerveld is levend landschap dat zich in stand weet te houden en toch weet te vernieuwen. Die kracht wordt gezien, ook buiten Westerveld.

Wie het geluk heeft om zo'n bijzondere 'erfenis' te hebben, moet ook de verantwoordelijkheid nemen voor de toekomst van die indrukwekkende en unieke schat aan erfgoed. Want om die in stand te houden zijn mensen nodig en middelen, maar ook zorgzaamheid en zorgvuldigheid. We delen graag onze bijzondere landschappen, monumenten en cultuurhistorische waarden met bezoekers, maar we zijn er ook zuinig op. Overdaad schaadt.

Hoe komen we tot een duurzame en houdbare vorm van gebruiken en beschermen van erfgoed? Daarover is gesproken met inwoners, eigenaren van monumenten en cultuurlandschappen, met erfgoedorganisaties, ondernemers en overheden. We hebben gekeken naar het beleid van de Verenigde Naties (uitgevoerd via o.a. UNESCO), het rijksbeleid en het provinciale beleid. Er is gesproken over de waarden van erfgoed, over bedreigingen, kansen en uitdagingen. En over de wensen over de rol van de gemeente daarbij, die uitgangspunten benoemt en initiatieven neemt en ondersteunt. De ideeën en adviezen uit deze gesprekken zijn in de voorliggende erfgoedvisie van de gemeente Westerveld meegenomen.

De steeds terugkerende boodschap van de betrokken inwoners is dat we een bijzondere gemeente zijn met een unieke rijkdom aan archeologisch, natuurlijk en cultuurlandschappelijk erfgoed, monumenten en cultuurhistorische verhalen, die ons een spiegel voorhouden over nog altijd actuele en urgente vragen over de energietransitie, verzorgingsstaat en de participatiesamenleving. Die rijkdom aan erfgoed willen we meer gebruiken en breder delen, maar die moeten we ook beschermen en handhaven. Dit is ook waardevol voor toekomstige generaties.

De erfgoedvisie van de gemeente Westerveld is ontwikkeld als aanvulling op haar Omgevingsvisie, die gaat over wat we willen in onze fysieke leefomgeving waarin we leven, wonen, werken en recreëren. In de Omgevingsvisie nemen we de kaders op voor de ontwikkelingen in de komende jaren op het gebied van bijvoorbeeld woningbouw, landbouw, vervoer, duurzaamheid en erfgoed. Met die Omgevingsvisie ligt er daarom een zekere relatie; toch is besloten om vanwege de uniciteit van het erfgoed in Westerveld te kiezen voor een separate, maar integrale Erfgoedvisie.

Dit document geeft onze visie op het gebruik en de bescherming van erfgoed en is bedoeld als inspiratiebron, maar ook als toetssteen voor ontwikkelingen die effect hebben op het erfgoed in onze leefomgeving. Wij geven in de samenvatting en in de tekst van deze visie aan welke inzet wij als gemeente samen met onze inwoners en erfgoedpartners willen leveren en welke concrete acties wij daarbij voor ons zien.

Burgemeester Rikus Jager.

Samenvatting

De erfgoedvisie van de gemeente Westerveld leest als "Het huis met de vele vensters". Een gemeente die zo rijk is aan diverse soorten erfgoed, erfgoedgemeenschappen en erfgoedorganisaties en zich bewust is van haar verantwoordelijkheid voor het levend en levendig houden van 'levend landschap' zet zich met liefde en zorgvuldigheid in om dit geluk te koesteren en te delen. De erfgoedvisie laat zien op welke punten de gemeente zich wil gaan inzetten tot 2030; hieronder staan deze twaalf punten alvast opgesomd. In het slothoofdstuk 'Vervolgperspectief' benoemen we welke actiepunten de gemeente hierbij concreet voor ogen heeft. Het is een toekomstblik op waar onze erfgoedambities liggen; nadrukkelijk niet in beton gegoten, maar wel waar we samen naar toe willen werken.

Deze visie gaat over erfgoedparticipatie, één van de belangrijkste uitgangspunten van het Verdrag van Faro. Het programmabureau Faro van het Rijk heeft de gemeente Westerveld over participatie benaderd via de Buitengewone Leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling (CEPRO) i.o. Het programmabureau onderzoekt de wijze waarop het verdrag van Faro in het Nederlandse ruimtelijke beleid kan worden geïntegreerd.

Hierbij is ook gekeken naar de zogeheten 'Sustainable Development Goals', de Duurzame Ontwikkelings Doelstellingen (SDG) van de Verenigde Naties. Deze 17 doelen zijn in 2015 door de VN vastgesteld als de nieuwe mondiale duurzame ontwikkelingsagenda voor 2030. Ze worden gepromoot als de Wereldwijde doelstellingen voor duurzame ontwikkeling. Waar er aansluiting met deze SDG's kan worden gevonden, is dit in de bijgaande lijst aangegeven met een aanduiding 'SDG' met als toevoeging het nummer van de SDG uit de VN lijst.

De 17 duurzame ontwikkelingsdoelstellingen (Sustainable Development Goals) van de VN

Toekomstblik: onze erfgoedambities tot 2030

- ⇨ 1. Inzet van de gemeente is om in samenwerking met de inwoners het bewustzijn van de waarde van erfgoed en monumenten te vergroten, alert te zijn op mogelijke teloorgang van erfgoedwaarden bij bouwplannen en snel te reageren bij meldingen van mogelijke schending van erfgoedwaarden. Behoud door ontwikkeling moet echter voorop blijven staan, de gemeente streeft nadrukkelijk niet de 'kaasstolp' methode na.
- ⇨ 2. Inzet van de gemeente is bescherming en instandhouding van ons UNESCO Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid middels 'behoud door ontwikkeling'. De vrije landbouwkoloniën Frederiksoord en Wilhelminaoord, maar ook Boschoord, zijn een 'levend agrarisch cultuurlandschap', waarin ontwikkelingen mogelijk blijven als 'autarkisch' (zelfvoorzienend) landschap. De gemeente blijft hier de duurzaamheidsambities uitdragen zoals is bedoeld in het voormalige rijksprogramma 'Excellente Gebieden voor Duurzame Ontwikkeling' waar Frederiksoord en Wilhelminaoord in 2010 aan zijn toegevoegd. Wij gaan in overleg met initiatiefnemers voor een goede landschappelijke- en stedenbouwkundige inpassing van nieuwe innovaties op het gebied van landbouw en energietransitie in het koloniegebied via de Stakeholdersklankbordgroep. Dit is ook een nadrukkelijk onderzoeksgebied voor de Buitengewone Leerstoel. (SDG 2, 7 en 11)
- ⇨ 3. De inzet is dat de gemeente Westerveld een goede inpassing van groene energiebronnen in het landschap en de verduurzaming van monumenten en andere gebouwen stimuleert, en zet zich samen met inwoners en grondeigenaren in voor een goede landschappelijke- en stedenbouwkundige inpassing. (SDG 7)
- ⇨ 4. Inzet van de gemeente is om particuliere erfgoedinitiatieven binnen het kader van haar mogelijkheden te ondersteunen en te faciliteren.
- ⇨ 5. De inzet van de gemeente is om via het living lab 'Erfgoed en Energietransitie' vanuit de bijzondere leerstoel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling te komen tot een handleiding voor eigenaren die de energietransitie voor monumenten. En zoals verwoord in de landelijke 'Routekaart Verduurzaming Monumenten', mogelijk gaat maken. Wij willen eigenaren van gebouwd erfgoed ondersteunen bij het verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen door energie-efficiëntie en hernieuwbare energie te bevorderen (SDG 7 en 13)
- ⇨ 6. Inzet van de gemeente is om in samenwerking met betrokken partners en partijen de cultuurhistorische verhalen van immaterieel erfgoed, landschappelijke elementen en ensembles zoals funerair (historische begraafplaatsen en grafmonumenten) erfgoed, de Drentse Hoofdvaart, de erfenis van de Tweede Wereldoorlog en de Koude Oorlog te ontsluiten en bekend te maken.
- ⇨ 7. De inzet van de gemeente is om in samenwerking met het OERmuseum, vrijwilligers in de archeologie en de gemeentelijk archeoloog meer inwoners en bezoekers van Westerveld actief te betrekken bij archeologische opgravingen en onderzoek en *citizen science*.
- ⇨ 8. Inzet van de gemeente is om leegstand van kerken te voorkomen door samen met betrokken kerkgenootschappen te streven naar een duurzaam medegebruik of hergebruik. Hiervoor heeft de gemeente gezamenlijk met de 15 kerken in Westerveld een Kerkenvisie opgesteld welke in februari ter vaststelling aan de gemeenteraad is voorgelegd.
- ⇨ 9. De inzet van de gemeente is, door middel van de buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling (CEPRO) i.o. middels erfgoedparticipatie toe te werken naar een duurzame, levensloopbestendige, inclusieve samenleving in de gemeente Westerveld. Daarnaast willen we toewerken naar verlenging van de huidige termijn van 5 jaar (2020-2025) naar een tweede termijn van 5 jaar (2025-2030). (SDG 3, 4, 7, 8, 9. 11, 12, 13, 16, 17)

- ⇨ 10. De inzet van de gemeente is om toeristen en recreanten toegankelijke monumenten en cultuurlandschappen te bieden en om tegelijkertijd het culturele en natuurlijke erfgoed afdoende te beschermen en veilig te stellen. Dit kan echter alleen door erfgoed als ontwikkelkans te positioneren en door erfgoed te innoveren, om zo de zichtbaarheid, toegankelijkheid en beleving van het erfgoed te versterken en daarmee de aantrekkingskracht van de gemeente op inwoners, bezoekers en bedrijven te versterken. (SDG 11)
- ⇨ 11. De inzet van de gemeente is om een duurzame groei van toerisme te stimuleren, die banen schept en bijdraagt aan de waardering voor landschappelijk erfgoed en monumenten en geen toename van CO2-uitstoot veroorzaakt. (SDG 8)
- ⇨ 12. Inzet van de gemeente is om samen met inwoners, erfgoedgemeenschappen, erfgoedorganisaties en maatschappelijke organisaties meer erfgoededucatieprojecten te organiseren.

Overcinge, Havelte. Een huis met vele vensters!

Hoofdstuk 1

Westerveld - Het nationale park van Drenthe

Westerveld is een bijzondere gemeente met een aantal karakteristieke kenmerken: het is een plattelandsgemeente met een groot grondoppervlak, daarnaast één van de dunst bevolkte gemeenten van Nederland. Maar bovenal is Westerveld een gemeente die bijzonder rijk is aan archeologisch, cultureel en landschappelijk erfgoed. Westerveld werdt niet voor niets 'Het nationale park van Drenthe' genoemd. Deze rijkdom delen wij graag met onze inwoners en bezoekers. Het is belangrijk om deze erfenis door te willen geven aan de generaties van de toekomst.

Doel
Doel van de erfgoedvisie is om mensen deelgenoot te maken van al het bijzondere cultuurhistorische, landschappelijke en immateriële erfgoed in Westerveld, met hen de waarden van dit erfgoed te verkennen en hen te stimuleren om zorgvuldig om te gaan met erfgoed bij instandhouding en nieuwe ontwikkelingen. De erfgoedvisie geeft daarbij de richting aan waar we met ons erfgoed heen willen en wat we over vijf tot tien jaar bereikt willen hebben. De erfgoedvisie reikt handvatten aan om het gebruik van cultureel erfgoed op een volhoudbare wijze verder te versterken en om in te spelen op de kansen en uitdagingen met betrekking tot de zes unique selling points *(USP's, erfgoed, koloniën, duisternis, archeologie, landschap en natuur*) van Westerveld. Er ligt een belangrijke economische relatie met de vrijetijdseconomie.

De gemeente
De gemeente Westerveld, in 1998 ontstaan door een gemeentelijke herindeling, bestaat uit zesentwintig dorpskernen, met elk een eigen cultuur, karakter en historie: Boschoord, Darp, Diever, Dieverbrug, Doldersum, Dwingeloo, Eemster, Frederiksoord, Geeuwenbrug, Havelte, Havelterberg, Leggeloo, Lhee, Lheebroek, Nijensleek, Oldendiever, Oude Willem, Uffelte, Vledder, Vledderveen, Wapse, Wapserveen, Wateren, Wilhelminaoord, Wittelte en Zorgvlied. De cultuurhistorie, waar de inwoners actief bij betrokken zijn, is een verbindende factor tussen de kernen en draagt bij aan de kwaliteit van de leefomgeving. Westerveld heeft van de 12 gemeenten in de provincie Drenthe het kleinste aantal inwoners, maar behoort in oppervlakte tot de grootste. De gemeente heeft een oppervlakte van zo'n 280 km2 en telt op 1 januari 2020 bijna 19.500 inwoners. Dat betekent dat er gemiddeld 70 mensen per km2 wonen. Het gemiddelde in Nederland is bijna het dubbele. Ter vergelijk: in gemeenten als Amsterdam, maar ook Leiden en Haarlem, wonen er meer dan 5.000 mensen per km2.

Waarin Westerveld zich onderscheid
We hebben drie Natura 2000-gebieden waaronder twee Nationale parken, een grote archeologische nalatenschap vanaf de Oude Steentijd, honderden monumenten, en het Museum De Proefkolonie, dat recent het Europees Erfgoedlabel verkreeg. We kennen daarnaast een aantal kleinere musea die zich hebben verenigd onder de titel 'De Schatkamers van Zuid West Drenthe'. Voor het museumbeleid is een Museumvisie geschreven.

Van de in totaal zeven Koloniën van Weldadigheid, waarvan vier in 2021 zijn ingeschreven op de UNESCO Lijst van het Werelderfgoed, liggen 2 van de ingeschreven koloniën in Westerveld. Het bloemencorso van Frederiksoord is op voordracht van het rijk ingeschreven op de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van UNESCO.

Uniek erfgoed
Qua erfgoed en cultuurhistorie is de gemeente zeer onderscheidend. De gemeente telt liefst acht beschermde dorpsgezichten en beschikt over bijna 300 monumenten, van keuterboerderijtjes en Drentse Hallenhuisboerderijen tot middeleeuwse kerken, historische buitenplaatsen, sluiscomplexen en industriële monumenten. Daarnaast herbergt de gemeente oorlogserfgoed uit de Tweede Wereldoorlog en vier archeologische rijksmonumenten (waaronder het op één na grootste hunebed van Nederland).

Kansenmotor Erfgoed
De gemeente ziet erfgoed en cultuurhistorie als kansenmotor. In het in 2021 gepresenteerde ‘Dashboard Impact Toerisme’ is cultureel erfgoed dan ook met nadruk genoemd als USP (Unique Selling Point). In de Omgevingsvisie is landschap als zesde UPS toegevoegd. Dit benadrukt wederom de relatie met vrijetijdseconomie, en zal zijn uitwerking krijgen in het toeristisch samenwerkingsverband Zuid West Drenthe.

Door de rijke bewoningsgeschiedenis wordt de gemeente ook wel het 'Pompeï van Drenthe' genoemd. Deze verhalen komen samen in een overzichtelijke experience in het OERmuseum. De combinatie van elementen zet de gemeente toeristisch steviger op de kaart.

Ook internationaal zijn er mogelijkheden, want sinds de zomer van 2021 heeft UNESCO de nominatie voor Werelderfgoed-status van de Koloniën van Weldadigheid positief beoordeeld met een inschrijving in de UNESCO Werelderfgoedlijst. De verwachte impuls voor het toerisme in de gemeente is vanzelfsprekend en extra vermeldenswaardig is dat met de UNESCO erkenning van de twee landbouwkoloniën Frederiksoord en Wilhelminaoord, de gemeente Westerveld beschikt over het grootste agrarische monument van Nederland, internationaal erkend!

Genoeg te beleven
Daarmee bieden deze facetten uit de geschiedenis van Westerveld een kans om de gemeente door te ontwikkelen en te beleven. Beleving wordt ook gecreëerd rondom de thema's ruimte, duisternis en sterren (in Dwingeloo, met de Radiotelescoop) en Shakespeare (Diever).

In de gemeente zijn diverse aanbieders die verblijfstoerisme aanbieden in plaatselijk erfgoed. Deze aanbieders mikken op doelgroepen die voorkeur hebben voor kleinschalig toerisme en die doorgaans een hoger bestedingsprofiel hebben. Regelmatig gaan deze accommodaties gepaard met luxe voorzieningen.

Erfgoedtoerisme in Westerveld

- Werelderfgoed: De unieke kans van UNESCO-erkenning voor de Koloniën van Weldadigheid maakt Westerveld écht onderscheidend. Deze erkenning betekent dat de universele en uitzonderlijke waarde van de Koloniën van Weldadigheid de gemeente Westerveld tot een gebied maakt van mondiale betekenis. Daardoor gaat de belangstelling voor dit gebied toenemen. Bescherming van monumenten en cultuurlandschappen zal noodzakelijk blijven, maar tegelijkertijd blijft het levend landschap waar de tijd voort zal gaan en innovaties (behoud door ontwikkeling!) mogelijk blijven.
- Archeologie: De prehistorische landschappen in Westerveld en de Drents-Friese Grensstreek zijn uniek ten opzichte van de andere gebieden in Drenthe (zoals de Hondsrug). Westerveld heeft 4 archeologische rijksmonumenten terwijl de archeologische geschiedenis leest als een spannend jeugdboek. Het OERmuseum bundelt deze verhalen in een inzichtelijke experience. De gemeente faciliteert de organisatie van de landelijke archeologiedagen in samenwerking met dit museum en de gemeentelijk archeoloog.
- Oorlogserfgoed: Westerveld is enorm rijk bedeeld met oorlogserfgoed uit de Tweede Wereldoorlog dat zich in een groeiende belangstelling mag verheugen. Op dit moment vindt er een omvangrijke cultuurhistorische verkenning plaats van het kazerneterrein, in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf. Ook de voorgenomen vestiging van het Oorlogsmuseum kan hierin een onmisbare rol gaan spelen, mits goed ingericht en gefaciliteerd. Het oorlogserfgoed wordt in hoofdstuk 4 nader omschreven.
- Erfgoed en monumenten: de kwaliteit van de leefomgeving in de kernen en het buitengebied wordt, naast natuur, in sterke mate bepaald door historische cultuurlandschappen (es- en beekdallandschap) en de ruim 260 monumenten. Van keuterboerderijtjes tot imposante Drentse Hallenhuisboerderijen, van middeleeuwse kerken en schuitenhuizen tot historische buitenplaatsen en van monumentale sluiscomplexen tot industriële monumenten. Veel monumenten zijn met regelmaat opengesteld voor bezoek. Met veel eigenaren wordt samengewerkt tijdens de jaarlijkse Open Monumentendag die in Westerveld tot 5.000 individuele bezoekers op de been weet te brengen. Dat maakt erfgoed een belangrijke publiekstrekker.

Beschermend karakter?

De bescherming van erfgoed en monumenten is in Westerveld vastgelegd volgens het wettelijke kader van de Erfgoedwet. De gemeente heeft al veel, deels op wettelijke taken gebaseerd, erfgoedbeleid ontwikkeld, zoals een archeologische verwachtings- en beleidskaart, een cultuurhistorische waardenkaart en een erfgoedverordening. Daarnaast ondersteunt de gemeente cultuurhistorische evenementen, zoals actieve deelname aan de Open Monumentendag en nationale archeologiedagen en de succesvolle nominatie van de Koloniën van Weldadigheid voor een plaatsing op de UNESCO Werelderfgoedlijst. Tegelijkertijd heeft de gemeente burgerparticipatie en –betrokkenheid hoog in het vaandel staan, zoals te zien is aan de vrijwillige deelname voor plaatsing van private eigendommen op de gemeentelijke monumentenlijst.

Draagvlak door samen doen
Voor het gebruiken en beschermen van erfgoed is alleen wetgeving en beleid niet genoeg. Daarvoor is de inzet van monumenteneigenaren, erfgoedorganisaties, bedrijven en inwoners essentieel. Hoe meer inwoners zich actief inzetten voor het versterken van de indrukwekkende hoeveelheid erfgoed in Westerveld, hoe groter het draagvlak is om goed voor het erfgoed te zorgen en hoe meer het erfgoed ook op de langere termijn kan bijdragen aan welzijn en welvaart. Zo werken de inwoners, erfgoedorganisaties en de gemeente samen aan het versterken en het uitdragen van cultuurhistorie, bijvoorbeeld door actieve deelname aan publieksevenementen zoals de Oogstdag in Dwingeloo. Ook het verkrijgen van het Europees Erfgoedlabel voor Museum de Proefkolonie en de inschrijving van de Koloniën van Weldadigheid voor de UNESCO Werelderfgoedlijst dragen bij aan de aandacht en inzet voor ons erfgoed.

Inwoners
Het bewaren, onderhouden, restaureren, herbestemmen, uitdragen en genieten van erfgoed is vòòr alles een zaak van en voor de inwoners van de gemeente Westerveld. Zij zijn enerzijds degenen die in de dagelijkse praktijk zorgdragen voor dit erfgoed, maar die anderzijds ook het plezier ervaren van het wonen en werken in een bijzondere en waardevolle leefomgeving.

Erfgoedorganisaties
Binnen de gemeente Westerveld zetten veel organisaties zich actief in voor behoud, beheer en presentatie van cultureel en landschappelijk erfgoed. Dit betreft specifiek Westerveldse organisaties, zoals:

- Vier historische verenigingen actief in de vier grootste dorpen in Westerveld: in Diever, Dwingeloo, Havelte en Vledder. Zij verzamelen historische informatie, bijvoorbeeld over de herkomst van plaatsnamen en wegen en zij geven thematische publicaties uit, bijvoorbeeld aan de hand van historische ansichtkaarten. Tevens verzorgen zij erfgoededucatie aan schoolklassen en werken zij mee aan het onderhoud van monumenten, zoals het onderduikershol, de lijkhuisjes in Vledder en Diever en het vrij houden van begroeiing van grafheuvels en het hunebed in Diever.
- Het OERmuseum in Diever laat de bezoekers kennismaken met de archeologische rijkdom van Drenthe. Het museum geeft een beeld van de prehistorie vanaf de laatste ijstijd met de neanderthalers en de mammoeten, de rendierjagers, de steentijd met de hunebedbouwers, de bronstijd en de ijzertijd.
- Stichting Camras beheert de monumentale radiotelescoop en bijbehorende dienstwoning aan de rand van het Dwingelderveld. Bij de bouw in 1956 was deze met een diameter van 25 meter de grootste beweegbare telescoop ter wereld. De stichting gebruikt de telescoop om de belangstelling van jongeren te stimuleren voor techniek, sterrenkunde en radioastronomie. De radiotelescoop is één van de door het rijk aangewezen ‘top 100’ rijksmonumenten van Nederland. De voormalige directiewoning (een gemeentelijk monument) doet dienst als informatie- en opleidingscentrum.
- Stichting Havelter Molen beheert de Havelter Molen. Deze korenmolen is in het afgelopen decennium uitgebreid met een kleine bezoekersruimte. De molen doet tevens dienst als leermonument waar vrijwilligers tot molenaar worden opgeleid.

- Dr. A.A.H. Besier Stichting beheert het landgoed 'Landarbeid' aan de rand van het Doldersummerveld, waaronder twee houten gebouwen met de status van gemeentelijk monument.
- Stichting Toeristische Promotie Westerveld verzorgt de informatievoorziening en promotie van *'Het nationale park van Drenthe',* waar 200 monumenten binnen vallen, waaronder de brinken van Diever, Dwingeloo, Havelte en Vledder en de hunebedden in Diever en Havelte. De promotie is geënt op de 6 USP's van de gemeente.
- De Stichting Maatschappij van Weldadigheid is de grootste monumentenorganisatie van Westerveld en beheert naast 1400 hectare cultuur- en bosgrond ook 65 panden, waarvan 32 rijksmonumenten. De stichting, die de opvolger is van de in 1818 opgerichte 'Vereeniging' Maatschappij van Weldadigheid, stelt zich ten doel om het gedachtengoed van de stichter, Johannes van den Bosch, levend te houden en de bijbehorende gronden en gebouwen duurzaam te beheren.
- Het Oorlogsmuseum Havelterberg in oprichting beoogt de geschiedenis van onder anderen het Duitse ondersteuningsvliegveld 'Havelte' en de daaraan gekoppelde Frieslandlinie toegankelijk en beleefbaar te maken voor een breed publiek.
- Museums Vledder en Zeemuseum Miramar zijn samen met het OERmuseum verenigd in De Schatkamers van Westerveld. Omdat deze twee musea niet specifiek erfgoedcollecties van de cultuurhistorie Westerveld beheren, is hun rol nader uitgewerkt in de Museumvisie van de gemeente Westerveld. Zij zijn echter (met nadruk) niet minder belangrijk voor de publieke beleving.
- Stichting CEPRO (Buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling) ondersteunt en faciliteert de buitengewone leerstoel i.o. in het behalen van de doelen. Samengevat onderzoekt de buitengewone leerstoel i.o. welke kennis, waarden en vormgeving van ons culturele landschap ingezet kunnen worden voor een duurzame, levensloopbestendige toekomst middels erfgoedparticipatie. De stichting zetelt in de gemeente Westerveld (Frederiksoord).

Externe erfgoedorganisaties buiten de gemeente
Er zijn in Westerveld ook provinciale, regionale en landelijke organisaties die zich inzetten voor erfgoed, zoals:

- Stichting Het Drentse Landschap is een provinciale trustorganisatie die werkt aan beheer, restauratie en soms herbestemming van natuur en erfgoed. De stichting beheert zo'n 9.000 hectare natuur, 330 gebouwen, 22 hunebedden en vele archeologische objecten, zoals grafheuvels. De stichting behartigt tevens de belangen van Stichting Drentse Boerderijen en Stichting Oude Drentse Kerken.
- Steunpunt Erfgoed Drenthe is de vraagbaak bij wettelijke taken op het gebied van erfgoed, monumenten, cultuurlandschap en archeologie.
- Agrarisch Erfgoed Nederland (AEN) ondersteunt stichtingen, organisaties en particulieren die in Nederland actief zijn op het gebied van agrarisch erfgoed. AEN heeft een Boerderijenfonds opgericht ter stimulering van herbestemming, verduurzaming en restauratie van agrarisch erfgoed. Het fonds geeft geld en advies aan herbestemmingsprojecten van particuliere eigenaren van historisch waardevolle boerderijen die van meerwaarde zijn voor de directe leefomgeving en een bijdrage leveren aan de leefbaarheid van het platteland.

- Stichting Drents Agrarisch Erfgoed heeft als doel het bevorderen van het behoud en de bescherming van het gebouwd en landschappelijk agrarisch erfgoed in de provincie Drenthe in het algemeen en van karakteristieke ensembles van boerderijen, (bij)gebouwen en erven en van het Drentse cultuurlandschap in het bijzonder. Een en ander mede als bijdrage aan de leefbaarheid van het platteland en als meerwaarde voor de directe leefomgeving.
- Adviesbureau Het Oversticht werkt met verschillende vakgebieden aan een integrale aanpak van ruimtelijke vraagstukken. Het Oversticht geeft advies over stedenbouw, welstand, landschap, erven, erfgoededucatie, waardestelling, transformatie, monumenten en vergunningaanvragen in het kader van de Erfgoedwet en de Omgevingswet en faciliteert de commissie Ruimtelijke Kwaliteit (Welstand- en Erfgoedadvisering) voor de gemeente Westerveld, waaronder de ervenconsulent.
- Kenniscentrum Herbestemming Noord helpt om een duurzame herbestemming van erfgoed tot stand te brengen met een zo kort mogelijke procedure, met zo beperkt mogelijke kosten, met zo veel mogelijk gebruikmaking van de monumentale waarden en karakteristieken en met optimale inzet van subsidies en andere financieringsregelingen.
- Erfgoed Arsenaal Drenthe is het provinciaal depot voor historische en oude bouwmaterialen ten behoeve van (her)gebruik voor monumenten. Daarnaast behoudt het Arsenaal bijzonder en specifiek materiaal voor collectievorming ter ondersteuning van voorlichting en onderwijs.
- Erfgoedvereniging Heemschut komt op voor de bescherming van cultuurhistorisch waardevolle objecten en gebieden. Naast een landelijk ondersteunend bureau heeft Heemschut in elke provincie een provinciale commissie, bestaande uit vrijwilligers. Zo is er ook een Heemschut Commissie Drenthe. De commissie zet zich onder andere in voor het behoud van bedreigd erfgoed, zoals leegstand van Drentse boerderijen en het behoud van karakteristieke landschappen, zoals het essenlandschap in Vledder.
- Het landelijke Cuypersgenootschap zet zich in voor het behoud van het bouwkundig erfgoed uit de negentiende en twintigste eeuw.
- Staatsbosbeheer In de gemeente Westerveld beheert Staatsbosbeheer samen met Natuurmonumenten het Nationaal Park Dwingelderveld, het grootste aaneengesloten natte heideveld van Nederland. En samen met Natuurmonumenten en Stichting Het Drentse Landschap beheert Staatsbosbeheer het Nationaal Park Drents-Friese Wold, het op één na grootste aaneengesloten natuurgebied van Nederland, tevens als één van de belangrijkste Europese natuurgebieden aangewezen als Natura 2000-gebied. Staatsbosbeheer beheert samen met het ministerie van Defensie het Holtingerveld / Havelterberg.
- Natuurmonumenten heeft een groot aantal natuurgebieden in beheer in Drenthe, waaronder in de gemeente Westerveld, naast de al genoemde Nationale Parken het Dwingelderveld en het Drents-Friese Wold (waaronder het Doldersummerveld en het Wapserveld), het Leggelderveld, het Holtingerveld met het Uffelterveen en het Kolonieveen en het Ooster- en Westerzand.
- De Provincie Drenthe beheert de provinciale monumentenlijst en de cultuurhistorische waardenkaart. De provincie is samenwerkingspartner bij de herbestemming en herontwikkeling van karakteristieke objecten en monumenten. De provincie is tevens partner bij cultuurhistorische projecten, zoals Hart van Frederiksoord en Museum de Proefkolonie.

- De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) biedt als kennisinstelling informatie over velerlei aspecten van cultureel erfgoed op het gebied van archeologie, landschap en omgeving en monumenten. De RCE beheert het rijksmonumentenregister. Gemeenten moeten de RCE om advies vragen in het geval er sprake is van een voornemen tot reconstructie, ingrijpende wijziging of reconstructie van een rijksmonument.

Werkbijeenkomsten met stakeholders
De betrokkenheid van de erfgoedgemeenschap in Westerveld bleek duidelijk uit de werkbijeenkomst met de stakeholders die bij het maken van de Erfgoedvisie betrokken zijn: een hoge opkomst, veel kennis van zaken en bereidheid om zich in te zetten voor het behoud en de presentatie van het Westerveldse erfgoed.

Handhaven en voortdurend benadrukken van het belang van erfgoedwaarden zijn als belangrijkste adviezen van de erfgoedstakeholders aan de gemeente tijdens deze werkbijeenkomsten opgehaald. Erfgoedeigenaren en erfgoedorganisaties zijn tevreden met de juridische en beleidsmatige borging ter bescherming van erfgoed en monumenten. Er hoeven geen andere of zwaardere regels gesteld te worden; de vrijwillige gemeentelijke monumentenlijst (zonder beschermde status) is hiervan een goed voorbeeld. Wel maken erfgoedliefhebbers zich in hoofdzaak zorgen over twee zaken: handhaving en communicatie.

- De handhaving is belangrijk als bestaande erfgoedwaarden in het geding zijn, bijvoorbeeld als er ruimtelijke ontwikkelingen zoals nieuwbouw plaatsvinden, of als kenmerkende landschapselementen bedreigd worden. De stakeholders constateren dat in voorkomende gevallen niet altijd voldoende rekening gehouden wordt met cultuurhistorische waarden.

- Communicatie en educatie is een voortdurende opgave, vooral voor jongere inwoners, nieuwe inwoners en bezoekers. Erfgoededucatie heeft voortdurend opnieuw aandacht nodig en moet ook vertaald worden in nieuwe vormen van media en communicatie. De stakeholders constateren dat hier nog terrein braak ligt.

De stakeholders vragen de gemeente om de zorgplicht, die opgenomen wordt in de Omgevingswet, goed te implementeren. Zij zijn bereid om dit samen met de gemeente uit te voeren, zodat er sprake is van adequate signalering als erfgoed onder druk komt te staan. Duidelijke regels, juiste informatie, toezicht en handhaving zijn daarin belangrijk, maar ook meedenken en oplossingen aanreiken. Nieuwe functies mogelijk maken en het ondersteunen van duurzaamheidsmaatregelen worden steeds belangrijker. Samenwerking aan goed onderhoud vraagt om een heldere en tijdige communicatie tussen inwoners, erfgoedorganisaties en gemeente.

Interviews met erfgoedvertegenwoordigers
Veel waardevolle bijdragen van erfgoedvertegenwoordigers zijn opgenomen in de tekst van deze erfgoedvisie. Een aantal aandachtspunten is vaak naar voren gebracht:

- Er kan nog veel meer gedaan worden aan communicatie, informatie en bewustmaking van de cultuurhistorische waarden van erfgoed. Gebruik hiervoor een eenduidige 'huisstijl'. Meer bewustzijn en trots op het gebied leidt tot een zorgvuldiger omgang met cultuurhistorie en voorkomt dat landschapselementen zoals oneffenheden in het terrein en archeologische resten verdwijnen en dat open terreinen zoals esvelden bebouwd worden. Onbedoeld wordt het landschap daardoor vlakker en saaier.
- Het streven naar circulaire en gemengde akkerbouw draagt bij aan behoud van het kenmerkende cultuurlandschap. Een mooi voorbeeld is het 'Makker van een Akker' project in Frederiksoord en de inzet van de buitengewone leerstoel i.o. op dit onderwerp.
- Het is belangrijk om in te zetten op erfgoededucatie aan jongeren om al op jonge leeftijd bewustwording van de eigen lokale geschiedenis te creëren.
- Voorlichting aan bewoners is nodig om de karakteristieke open erfinrichting te behouden, die zo eigen is aan deze streek. Het maken van een erfinrichtingsplan of een voorbeeldenboekje kan hierbij helpen. Het beeldkwaliteitsplan dat voor het bestemmingplan Buitengebied is opgesteld biedt hiervoor een mooie basis, of denk aan de inzet van een ervenconsulent.
- Het restaureren, herbestemmen en onderhouden van monumenten vraagt veel aandacht. Het is belangrijk om bewoners hierbij te betrekken, omdat hun kennis en ideeën bij kunnen dragen aan het vinden en realiseren van haalbare plannen.
- Het creëren van leerplaatsen is belangrijk om voldoende bekwame vakmensen voor restauraties en monumentenbehoud te garanderen. De gemeente zou dit bij aanbestedingen voor eigen erfgoed kunnen laten meewegen.
- Het tegengaan van het verdiepen van verschillen van inzicht tussen verschillende groepen inwoners is belangrijk om gezamenlijk te kunnen werken aan oplossingen voor urgente maatschappelijke problemen waar we allemaal mee te maken hebben. Dat geldt bijvoorbeeld voor het vinden van manieren om stapsgewijs het erfgoed verder te verduurzamen.
- Communicatie en informatie over erfgoed aan erfgoedwerkers, bestuurders, ambtenaren, inwoners en bezoekers is een steeds terugkerende hartenkreet. Een mooie uitspraak illustreert dat: "Hoe meer je weet, hoe meer je ziet, hoe meer je ervan geniet!" Met andere woorden: de kracht van de herhaling.

De samenleving ontwikkelt zich van een verzorgingsstaat in de richting van een participatiesamenleving. Daardoor verandert de rol van de gemeente. In plaats van regisseren en dirigeren zal de gemeente vooral inspireren, ondersteunen en zich inzetten om te weten wat er leeft onder de inwoners. De inwoners van Westerveld zijn initiatiefrijk. Ze ontwikkelen activiteiten en creëren voorzieningen om hun woon- en leefomgeving te verbeteren. De gemeente wil de participatie van inwoners en maatschappelijke organisaties aanmoedigen en ondersteunen en werkt daartoe nauw samen met de dorpsgemeenschappen. De gemeente is actief betrokken bij het behoud en beheer van het cultureel erfgoed.

UNESCO en Europees Erfgoedlabel
Een unieke positie hebben de Koloniën die ruim 200 jaar geleden gesticht zijn door de Maatschappij van Weldadigheid. Het Museum De Proefkolonie kreeg onlangs als erkenning het Europees Erfgoedlabel en de Koloniën in Frederiksoord en Wilhelminaoord zijn in 2021 ingeschreven als UNESCO-werelderfgoed. Het bloemencorso Frederiksoord is in december 2021 eveneens ingeschreven op de UNESCO Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid. De rijkdom van zo'n gevuld en gevarieerd palet aan erfgoed maakt het gebied extra aantrekkelijk voor bestaande en nieuwe inwoners en ondernemers, maar ook voor bezoekers, dagrecreanten en toeristen. Deze toenemende waardering zal naar verwachting ook zorgen voor een toename van werkgelegenheid en van het aantal toeristische overnachtingen en bestedingen. Daarmee draagt erfgoed bij aan de lokale economie. Bij het grote publiek neemt de belangstelling voor dagrecreatie in de eigen regio en voor erfgoed toe.

De ervaring leert dat ook een aanwijzing als UNESCO-werelderfgoed-site en de publiciteit die dat met zich meebrengt de nieuwsgierigheid gaat prikkelen en leidt tot een groter aantal bezoekers. In het nominatiedossier en het managementplan werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid is beschreven op welke wijze de gemeente Westerveld om moet gaan met de instandhouding en bescherming van de uitzonderlijke en universele waarden van dit unieke gebied. Samen met de andere betrokken partijen bij dit gebied zal de gemeente nadere visies ontwikkelen over de omgang met restauratie, laanbeheer en duurzaam toerisme.

Extra verantwoordelijkheid
De groeiende aandacht voor ons erfgoed brengt ook extra verantwoordelijkheid met zich mee. Een toenemend aantal inwoners, recreanten en toeristen en daaraan gerelateerde banen en bedrijvigheid leidt ook tot een toenemende druk op de leefomgeving. Een toenemend bezoek aan erfgoedlocaties kan leiden tot meer vervoersstromen en daarmee tot een toename van CO2-uitstoot en klimaatopwarming. Een intensiever gebruik van monumenten en cultuurlandschap kan ook leiden tot een aantasting van de cultuurhistorische waarde van erfgoed en van de aantrekkelijkheid van de leefomgeving. Daarom is het goed om gezamenlijk na te denken over de manieren waarop we ons erfgoed willen gebruiken en delen, terwijl we het tegelijkertijd voldoende beschermen en borgen. Hoe benutten wij de sociale en economische waarden van ons erfgoed en maken we het tevens langdurig houdbaar en toekomstbestendig? Wat zijn daarbij onze kansen en uitdagingen?

Hoofdstuk 2.
Erfgoed als kansenmotor - Uitdagingen

De kans die wij willen grijpen is om de uitzonderlijke materiële en immateriële erfgoedschatten in Westerveld in stand te houden en te borgen. Tegelijkertijd willen we deze ook delen met meer publiek en in te zetten als economische, sociale en ecologische factor van betekenis. Kortom: als duurzame erfgoedkansenmotor.

Kansenmotor
De erfgoedvisie gaat uit van erfgoed als kansenmotor en richt zich op de volgende vragen:

- *Hoe kan de gemeente in samenspraak en samenwerking met de inwoners en maatschappelijke organisaties de aandacht en inzet voor behoud, instandhouding en benutting van cultureel erfgoed verder versterken?*
- *En hoe kunnen de gemeente, inwoners en maatschappelijke organisaties daarbij inspelen op de beschreven kansen en uitdagingen, uitgaande van de zes benoemde USP's van de gemeente (erfgoed, Koloniën, duisternis, archeologie, landschap en natuur)?*

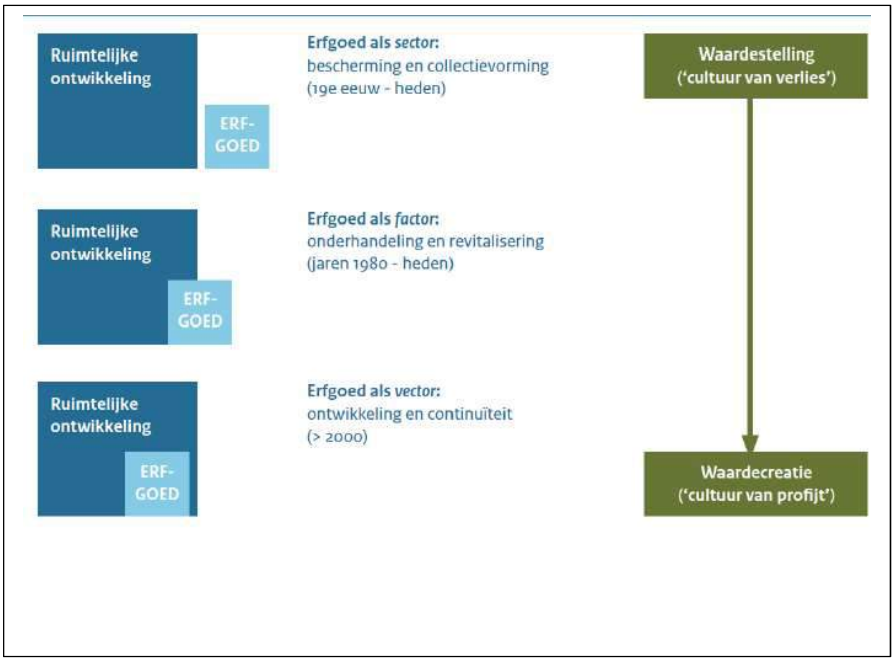
Daarbij komen we een aantal uitdagingen tegen die we willen oplossen en aanpakken. De vraagstukken over bescherming en gebruik van erfgoed die wij moeten onderzoeken en bespreken zijn:

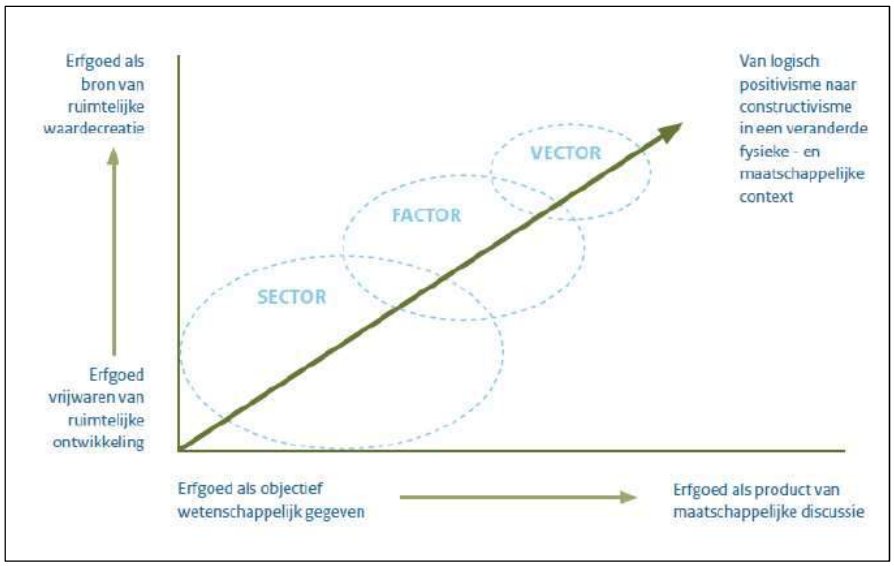
A. Hoe kunnen wij ons erfgoed, onze monumenten en cultuurlandschappen voldoende beschermen, zonder het gebruik te beperken?
B. Hoe kunnen wij zichtbaar maken dat aandacht en inzet voor bescherming en gebruik van erfgoed bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving?
C. Hoe kunnen wij ons erfgoed voldoende economische gebruikswaarde geven om daarmee het onderhoud te kunnen financieren en tot een exploitabel businessplan te komen, zonder de sociale waarde en ecologische waarde te veronachtzamen?
D. Hoe kunnen wij ons erfgoed duurzaam delen met bezoekers en toeristen, zodat dit bijdraagt aan de groei van werkgelegenheid en voorzieningen, maar niet leidt tot aantasting van erfgoed en een onevenredige belasting voor milieu en leefomgeving?

Handvatten, streefdoelen, kansen en uitdagingen
Bij deze vraagstukken willen we gebruik maken van modellen en streefdoelen die door kennisinstellingen en gerenommeerde samenwerkingsverbanden zijn ontwikkeld. Kenniscentra zijn vaak bereid om samen met de gemeente en met erfgoedgemeenschappen vraagstukken over erfgoed uit te diepen en te structureren. Dat kan het zoeken naar en werken aan oplossingen verhelderen. Wij stellen hier vier modellen en streefdoelen voor die handvatten bieden om de kansen en uitdagingen waar we voor staan aan te pakken.

A. Sector-Factor-Vector benadering

Het Netwerk Erfgoed en Ruimte van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een helder en bruikbaar schema uitgewerkt over de mogelijkheden van *beschermen* naar *gebruiken* van erfgoed, met drie elkaar aanvullende benaderingen: bewaren als 'museumstuk', inpassen in ruimtelijke plannen en inzetten als bron van inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen.

Sector-Factor-Vector benadering: praktijkvoorbeeld Koloniën van Weldadigheid
Met de sector-factor-vector-benadering kunnen we de bescherming en het gebruik van de Koloniën van Weldadigheid nader bekijken. Vanuit de buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling i.o. zal voortbouwend op de sector-factor-vector-benaderingen gewerkt worden aan een actorbenadering, die nog dieper ingaat op de maatschappelijke betekenis van materieel erfgoed en de rol van de gemeenschap bij de instandhouding en ontwikkeling van erfgoed en de historische leefomgeving.

De UNESCO- erkenning van de Koloniën van Weldadigheid biedt kansen voor een bredere ontwikkeling van het gebied. Aangevuld met de erkenning van het bloemencorso als UNESCO immaterieel erfgoed en het Europese Erfgoedlabel voor Museum de Proefkolonie betekent het dat de universele en uitzonderlijke waarde van de Koloniën van Weldadigheid de gemeente Westerveld tot een gebied maakt van mondiale betekenis. Dat betekent dat de belangstelling voor dit gebied zal toenemen. Bescherming van monumenten en cultuurlandschappen zal noodzakelijk blijven, maar tegelijkertijd gaat het om een levend landschap waar de tijd voort zal gaan en ontwikkelingen mogelijk moeten blijven.

De Koloniën van Weldadigheid zijn ingeschreven als ‘cultuurlandschap’, een landschap dat door mensen is aangelegd maar ook een landschap dat zelfvoorzienend is én blijft. In de twee eeuwen dat de Koloniën nu bestaan is er veel herkenbaars bewaard gebleven, maar ook veel veranderd en toegevoegd. Landschappen zijn minder statisch dan gebouwde monumenten en veranderen voortdurend onder invloed van natuurlijke processen.

Cultuurlandschappen zijn daardoor een dynamische soort erfgoed. Sowieso hebben we tegenwoordig een meer dynamische blik op erfgoed. Door adaptatie en ontwikkelen binnen het eigen karakter zijn de plekken en gebouwen die we nu als erfgoed beschouwen er nog. Er zijn ook historische plekken en gebouwen die we ondertussen hebben verloren óf dreigen te verliezen. De sector-factor-vector-benadering kan behulpzaam zijn bij het bepalen of en in welke mate een erfgoedobject mag worden aangepast of veranderd:

- De sectorbenadering is bruikbaar om die onderdelen van het erfgoed te beschermen die in de meest originele vorm behouden moeten worden. Doel is dat deze onderdelen door bescherming geborgd worden.
- De factorbenadering is vooral bruikbaar om de landschapsstructuur, zoals de orthogonale blokvormige verkavelingen met lintbebouwing en afwisseling van bos en open ruimte, en de landschapselementen, zoals de rechtlijnige laanbeplanting, in te passen in nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen. Kenmerkende delen van deze landschapsstructuur drukken twee eeuwen na de aanleg van de Koloniën van Weldadigheid nog altijd duidelijk hun stempel op het ruimtelijke karakter van het koloniegebied in de gemeente. Door de kenmerken van deze landschapsstructuren als uitgangspunt te nemen voor ruimtelijke ontwikkelingen blijft het karakter van dit erfgoed behouden. Doel is te zorgen dat het landschap levend blijft.
- De vectorbenadering is bruikbaar om te laten zien dat erfgoed ook kan inspireren tot nieuwe toepassingen en ontwikkelingen, die geënt zijn op cultuurhistorische kenmerken en kwaliteiten.

De erkenning dat erfgoed niet alleen drager is van cultuurhistorische waarde, maar ook van ruimtelijke, economische, ecologische en sociale waarde, biedt vele perspectieven op het gebruik van erfgoed. Een voorbeeld is de recente oplevering van de 50e energiezuinige 'Koloniewoning van de Toekomst'. Zestig van deze energie neutrale woningen worden gebouwd op plekken waar eerdere koloniewoningen verloren gingen, waarbij de erfpacht mede gebruikt wordt voor behoud van erfgoed en landschapsherstel. Doel is om het gebruik van het erfgoed en de herkenbaarheid van het landschap op deze manier te versterken.
Het bouwen van de energie-neutrale woningen op het historische grid is versneld door het toenmalige rijksprogramma 'Excellente gebieden voor duurzame ontwikkelingen'. Het gebied is in 2010 toegevoegd als één van de 'excellente gebieden voor duurzame ontwikkeling' en heeft zich binnen dat rijksprogramma opgewerkt als koploper als het gaat om gerealiseerde doelstellingen. Allemaal binnen het kader 'behoud door ontwikkeling', met respect voor de cultuurhistorische- en landschappelijke waarden. Hiermee heeft het gebied nog steeds een gids- en voorbeeldfunctie op nationaal niveau die best nadrukkelijker gepositioneerd zou mogen worden.

B. Matrix Ruimtelijke Kwaliteit

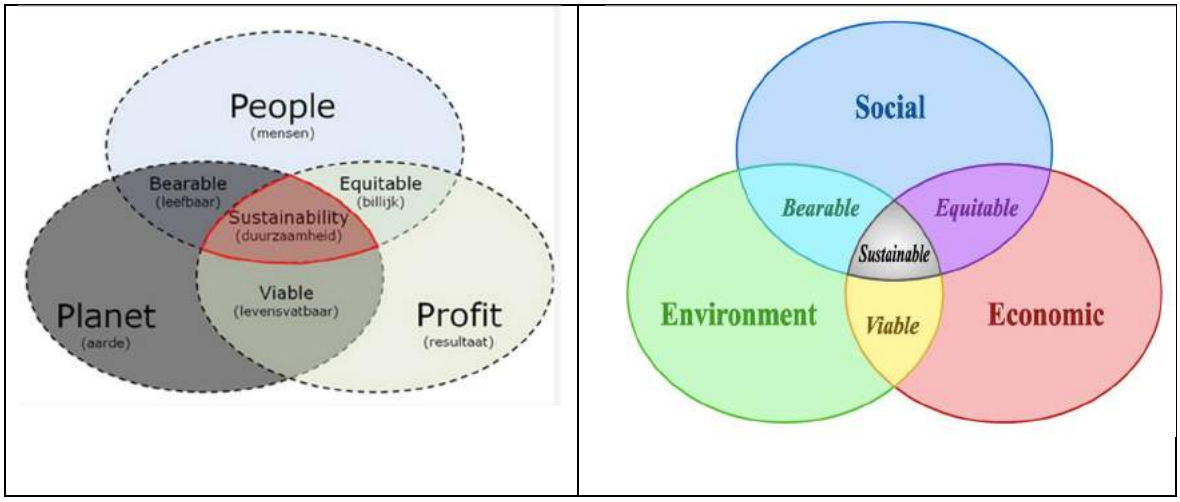
Habiforum, het Expertisenetwerk Meervoudig Ruimtegebruik, heeft een matrix gemaakt waarmee een afweging gemaakt kan worden tussen ruimtelijke waarden en een aantal belangen. Het beschermen en gebruiken van erfgoed in de fysieke leefomgeving vraagt om een afweging tussen economische, sociale, ecologische en culturele belangen. Per kolom (belang) zijn criteria - ofwel aspecten van ruimtelijke kwaliteit - aan te wijzen die corresponderen met gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. De matrix is bedoeld als flexibel analysekader en niet als eeuwige waarheid.

Ruimtelijke kwaliteit	**Economisch Belang**	**Sociaal belang**	**Ecologisch belang**	**Cultureel belang**
Gebruiks-waarde	Bereikbaarheid Stimulerende effecten Gecombineerd gebruik	Toegang Eerlijke verdeling Inbreng Keuzemogelijkheden	Externe veiligheid Schoon milieu Water in balans Ecologische structuur	Keuzevrijheid Culturele verscheidenheid
Belevings-waarde	Imago/uitstraling Aantrekkelijkheid	Gelijkwaardigheid Verbondenheid Sociale veiligheid	Rust en ruimte Schoonheid der natuur Gezonde leefomgeving	Eigenheid Schoonheid der cultuur Contrastrijke omgeving
Toekomst-waarde	Stabiliteit en flexibiliteit Agglomeratie Gebundelde aantrekkelijkheid	Iedereen aan boord Sociaal draagvlak	Ecologische voorraden Gezonde ecosystemen	Erfgoed Integratie Culturele vernieuwing

Bwerking van: Hooimeijer, Pieter, Henk Kroon en Joke Luttik; **Kwaliteit in meervoud**; Conceptualisering en operationalisering van ruimtelijke kwaliteit voor meervoudig ruimtegebruik. Habiforum, Gouda, 2001.

Met behulp van de Matrix Ruimtelijke Kwaliteit kan de gemeente in samenspraak en samenwerking met de inwoners en maatschappelijke organisaties de aandacht en inzet voor behoud, instandhouding en benutting van cultureel erfgoed verder versterken, doordat dit analysekader helpt om de verbanden te zien tussen waarden en belangen.
Zo draagt bijvoorbeeld het ecologisch belang 'rust en ruimte' bij aan de belevingswaarde van Westerveld, maar tevens aan het economische belang 'aantrekkelijkheid'. Zou het gebied zo populair worden dat de 'rust en ruimte' verstoord raken, dan gaat dat ook ten koste van het economische belang.

C. People-Planet-Profit
De basis onder maatschappelijk verantwoord ondernemen is een juiste balans tussen People, Planet en Profit, ofwel tussen de sociale, de milieu- en de economische aspecten. Wanneer de balans ontbreekt zullen alle drie de aspecten hieronder leiden. Wanneer bijvoorbeeld de winst te veel prioriteit krijgt, zullen mens en milieu hiervan de dupe worden,
bijvoorbeeld door slechte arbeidsomstandigheden of vernietiging van de natuur, wat uiteindelijk ook de winst bedreigt. Winst is evengoed een essentieel aspect, omdat zonder winst ook de belangen van de mens en de natuur niet betaald kunnen worden. De sleutel tot duurzaamheid zit in de balans tussen people, planet en profit, dus tussen de sociale, de milieu- en de economische aspecten.

Duurzaamheid is inmiddels één van de meest gehoorde woorden en dat is niet verwonderlijk. De industrialisatie heeft wereldwijd een enorme groei van de welvaart mogelijk gemaakt, maar heeft tevens geleid tot uitputting van grondstoffen, vervuiling van aarde, water en lucht, en tot een groeiende economische ongelijkheid. De schaal waarop dit gebeurt leidt zelfs tot klimaatverandering, die een bedreiging vormt voor onze leefomgeving.
In de ecologie is 'duurzaamheid' de eigenschap van levende systemen om voor onbepaalde tijd divers en productief te blijven. Anders gezegd en toegepast op onze samenleving is de definitie van duurzaamheid: "O*ntwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen*".

Overal ter wereld zoeken burgers, bedrijven en overheden naar mogelijkheden om zuiniger om te gaan met grondstoffen, materialen te hergebruiken, energie te besparen en hernieuwbare energie te winnen. Er wordt gewerkt aan materialen die minder vervuilen en aan energiebronnen die minder schadelijke stoffen uitstoten. En er wordt nagedacht over alternatieven voor het ondervangen van de nadelen van het dominante economische systeem.
De trek naar de stad in verband met de aanwezigheid van werkgelegenheid en voorzieningen kan in plattelandsgebieden leiden tot een negatieve spiraal, waarbij een gebrek aan economische dragers via bevolkingskrimp leidt tot toenemende leegstand en het wegvallen van voorzieningen. In Westerveld neemt de bevolking licht toe en heeft de toenemende aandacht en waardering voor erfgoed de potentie om de inwoners en ondernemers van nieuwe economische dragers te voorzien.

Daarnaast zien we dat door een crisissituatie onverwachte sociaal-maatschappelijke bewegingen worden aangezet: door de corona-crisis van 2020-2022 zien we dat er een beweging ontstaat van jongeren vanuit stedelijke gebieden terug naar het ‘veilige’ platteland. Naast dit economische aspect moet er voldoende aandacht zijn voor een goed evenwicht met het sociale en het ecologische aspect.

Het is een uitdaging om ervoor te zorgen dat ons erfgoed voldoende economische gebruikswaarde heeft voor een sluitende exploitatie en voldoende oplevert om het onderhoud te financieren. Het verduurzamen van het erfgoed en het zorgen voor duurzaam toerisme zullen daarbij bijdragen aan een duurzaam bedrijfsmodel dat ook op de langere termijn houdbaar is. In de ‘Routekaart Verduurzaming Monumenten’ is het streven vastgelegd om het landelijke energieverbruik van erfgoed in 2030 met ten minste 40% te reduceren. Dit biedt kansen voor innovatieve, out-of-the-box oplossingen. De gemeente Westerveld participeert naast de Buitengewone Leerstoel CEPRO i.o. in diverse landelijke klankbordgroepen met als onderwerp ‘Erfgoed en Energietransitie’. Daaruit verwachten we ook toekomstige, werkbare oplossingen te kunnen ontwikkelen.

D. Duurzame Ontwikkelingsdoelen – Sustainable Development Goals (SDG)
Wij willen het gebruik van cultureel erfgoed op een volhoudbare wijze verder versterken en inspelen op de kansen die de unieke waarden van de gemeente Westerveld kan bieden. De uitdaging daarbij is om ons erfgoed duurzaam te delen met inwoners en bezoekers, zodat dit bijdraagt aan de groei van werkgelegenheid en voorzieningen, maar niet leidt tot aantasting van erfgoed en een toename van milieuvervuiling en meer uitstoot van broeikasgassen.

Erfgoedtoerisme kan alleen goede kansen bieden, als het zowel bijdraagt aan economische als aan sociale en ecologische aspecten. Dat betekent dat het toerisme van de toekomst zich op drie aspecten moet richten: het moet geld opleveren om het erfgoed te onderhouden, het moet bijdragen aan werkgelegenheid en de kwaliteit van de leefomgeving, en het moet het milieu niet schaden en inzetten op duurzame mobiliteit.

Het model dat handvatten biedt voor deze uitdaging zijn de Duurzame Ontwikkelingsdoelen.
De 193 lidstaten van de Verenigde Naties hebben in 2015 met de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals – SDG’s, zie de samenvatting op pagina 4 voor een overzicht) een mondiale ontwikkelingsagenda aangenomen, met als doel om een einde te maken aan armoede, ongelijkheid en klimaatverandering.

Waarden van erfgoed
Erfgoed heeft naast economische waarde ook nog een aantal andere waarden, zoals sociale waarde, educatieve en ecologische waarde. Wij vinden het van belang om erfgoed en cultuurhistorie in te zetten vanwege de economische waarde, maar wij willen daarnaast ook andere erfgoedwaarden versterken en benutten.

Erfgoed en cultuurhistorie hebben diverse soorten waarden. We vinden erfgoed van belang omdat het betekenis voor ons heeft. De invulling van die betekenis en de zwaarte van dat belang is voor iedereen verschillend. Sommigen vinden erfgoed van belang omdat zij geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van een gebied, anderen geeft het een gevoel van herkenning en geborgenheid, voor weer anderen weegt het zwaarder mee dat erfgoed toeristen en daarmee bestedingen aantrekt.

Daarbij maakt het uit vanuit welke rol je met erfgoed te maken hebt, bijvoorbeeld als eigenaar van een monument, als vergunningverlener of als recreant. Elke functie van erfgoed en elke rol die een stakeholder heeft maakt dat die vanuit een bepaald perspectief naar de waarde van erfgoed kijkt. Het is belangrijk om deze verschillende perspectieven te onderkennen en begrip te hebben voor elkaars positie, om vandaaruit samen te kunnen werken aan het beschermen en gebruiken van erfgoed in de leefomgeving.

De waarden die erfgoed en cultuurhistorie voor mensen kunnen hebben zijn bijvoorbeeld:

- Cultuurhistorische waarde – wij onderzoeken de geschiedenis en aard van erfgoed
- Ecologische waarde – wij houden ons ecosysteem van natuur en biodiversiteit in stand
- Economische waarde – wij zijn bereid om in erfgoed te investeren
- Educatieve waarde – wij kunnen leren van erfgoed
- Ethische waarde – wij gaan zorgvuldig en zorgzaam met onze leefomgeving om
- Esthetische waarde – wij bewonderen de artistieke, ambachtelijke of technische kennis en de schoonheid van het landschap
- Gebruikswaarde – wij geven erfgoed een functie als basis voor het onderhoud
- Imagowaarde – wij associëren ons met karakteristiek erfgoed
- Maatschappelijke waarde – wij benutten erfgoed als kansenmotor
- Narratieve waarde – wij begrijpen erfgoed door de verhalen over het gebruik ervan
- Persoonlijke waarde – wij voelen ons verbonden met erfgoed
- Reflecterende waarde – wij denken na over ontwikkelingen van toen naar nu en straks
- Sociale waarde - wij vormen gemeenschappen rondom erfgoed
- Toeristische of recreatieve waarde – wij tonen bezoekers de kwaliteiten van ons gebied
- Wetenschappelijke waarde – wij werken aan kennisontwikkeling en kennisverspreiding

Afweging van belangen en waarden
Erfgoed en cultuurhistorie hebben meervoudige waarden voor verschillende groepen mensen. Daarbij hoeft het niet altijd zo te zijn dat iedereen het met elkaar eens is. Als het gaat om vraagstukken over bescherming en gebruik van erfgoed praten we over de vraag aan welke waarde we recht willen doen en aan welke we voorbijgaan.

In samenspraak met alle stakeholders willen we afwegen welke belangen en waarden in een specifieke situatie spelen en hoe we die tegen elkaar willen afwegen. Dit kan alleen op een eerlijke en effectieve manier wanneer de diverse belangen en waarden worden erkend.

Erfgoed als maatschappelijk kapitaal
Regelmatig komt uit onderzoeken naar voren dat erfgoed een grote maatschappelijke waarde heeft en bijdraagt aan de kwaliteit van de fysieke leefomgeving en de economie.
Een lastige complicatie is daarbij wel dat de inkomsten die direct of indirect samenhangen met het gebruik van erfgoed vaak niet terechtkomen bij de erfgoedeigenaren die de uitgaven voor de instandhouding moeten doen. Wanneer de baten niet terechtkomen bij degenen die de kosten moeten dragen kan het gebeuren dat er tekorten ontstaan, zelfs als de baten groter zijn dan de kosten. Voor het voortbestaan van erfgoed als maatschappelijk kapitaal is het daarom belangrijk dat de gemeente samen met de inwoners en maatschappelijke stakeholders de zorg voor het erfgoed bevordert, zowel uit private als uit collectieve middelen.

Kalkovens Dieverbrug

Hoofdstuk 3

Met unieke kwaliteiten naar de toekomst

De uitgebreide rijkdom aan erfgoed in Westerveld heeft unieke kwaliteiten die ook in tal van bestaande- en nieuwe beleidsdocumenten zijn vastgelegd. Ook op landelijk- en provinciaal niveau wordt in een steeds belangrijkere mate rekening gehouden met cultureel erfgoed. De gemeente Westerveld probeert hier bij het schrijven van nieuw beleid zoveel mogelijk bij aan te sluiten.

De hiernavolgende beschrijving van erfgoedbeleid in Westerveld geeft niet alleen de diversiteit en de unieke kwaliteiten van ons erfgoed aan, maar beschrijven ook waar dit aansluit bij het landelijke, provinciale en gemeentelijke beleid en tot welke opgaven dat leidt.

Rijksbeleid in regeerakkoord[1]

Erfgoed Telt
Op het gebied van erfgoed wil het kabinet de economie versterken door de nadruk te leggen op de bijdrage van erfgoed aan toerisme en een goed vestigingsklimaat. Het kabinet erkent dat de reserves van instellingen en het behoud van specialistische kennis onder druk staan en ook wil het kabinet meer aandacht voor erfgoededucatie.

Het kabinet wil monumenten toegankelijk maken via digitalisering. Leegstand van monumentale kerken moet voorkomen worden door onderhoud en herbestemming. Ook wil het kabinet particuliere monumentenbezitters financieel blijven steunen. Voor deze ambities heeft het kabinet in 2017 325 miljoen euro uitgetrokken. De besteding hiervan is uitgewerkt in de beleidsnota ‘Erfgoed Telt’ (2018).

De nota ‘Erfgoed Telt’ biedt de kaders van het rijksbeleid voor erfgoed. Veel aandacht krijgt de sociale waarde van erfgoed, het belang van het verhaal van erfgoed en de toegankelijkheid van historische plaatsen in het land die het verhaal van onze geschiedenis vertellen.
Het kabinet vindt het belangrijk dat de kennis over onze gedeelde geschiedenis wordt vergroot en wil daartoe historische plaatsen, die het verhaal van onze geschiedenis vertellen, beter zichtbaar en toegankelijk maken. Het rijk pleit er daarom ook voor dat erfgoed – in de breedste zin van het woord – in gemeentelijk beleid, dus in de omgevingsvisies, nadrukkelijk wordt opgenomen. De gemeenten zijn in het rijksbeleid de instanties die het moeten ‘doen’.

De gemeente Westerveld wil op lokale schaal door middel van haar erfgoedbeleid bijdragen aan een antwoord op de mondiale ontwikkelingen en op de doelen van ‘Erfgoed telt’.

[1] *Op het moment van het gereedkomen van deze visie (december 2021) wordt er gewerkt aan een nieuw regeerakkoord. Het is nog onduidelijk wat de strekking van het nieuwe regeerakkoord gaat zijn op erfgoed en cultuurhistorie. Erfgoed Telt en Faro zullen naar verwachting een grote rol gaan spelen.*

Door middel van het erfgoed van de Koloniën van Weldadigheid dragen wij bij aan de discussie over de kansen en bedreigingen van de huidige verzorgingsstaat. Wij stimuleren het verduurzamen van monumenten en het beschermen van cultuurlandschappen en biodiversiteit. Wij betrekken inwoners, ondernemers en bezoekers actief bij het behouden van erfgoed en cultuurhistorie en de waarden die deze vertegenwoordigen. Tenslotte zetten wij ons in om ons erfgoed te delen met bezoekers en daarmee bij te dragen aan de werkgelegenheid en de lokale economie.

Verdrag van Faro[2]
Het Europese Verdrag van Faro benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van cultureel erfgoed en het belang van deelname door de samenleving. Het bevordert een breder begrip van erfgoed en zijn relatie tot de samenleving en gemeenschappen. Het verdrag moedigt ons aan te erkennen dat objecten en plaatsen op zichzelf niet belangrijk zijn voor cultureel erfgoed. Ze zijn belangrijk vanwege de betekenissen en gebruiken die mensen eraan hechten en de waarden die ze vertegenwoordigen; kortom het stelt de mens en de menselijke waarden centraal. Het Verdrag van Faro ziet cultureel erfgoed én erfgoedparticipatie als een hulpbron voor duurzame economische ontwikkeling (bijvoorbeeld van een regio en zijn inwoners) en onderschrijft de inzet van de economische waarde van erfgoed. Door het verzilveren van de economische waarde worden ook de andere waarden van cultureel erfgoed vergroot.

Het verdrag plaatst mensen centraal in plaats van het erfgoed, of de uitvoering van erfgoedbeleid en de erfgoedpraktijk. Het is immers het individu dat bepaalt/beïnvloedt wat cultureel erfgoed is en wat erfgoed kan betekenen voor erfgoedgemeenschappen en, maatschappelijke ontwikkelingen. Het verdrag benadrukt het belang van een hechte samenwerking tussen de erfgoedsector en andere sectoren. Het verdrag benadrukt ook dat (aanwijzen van) cultureel erfgoed niet louter een zaak van experts kan zijn en dat erfgoedgemeenschappen door middel van participatie en burgerinitiatief een grote rol kunnen en moeten spelen in alle aspecten van het erfgoedbeleid. Het rijk onderzoekt de ratificatie en implementatie van Faro op dit moment; naar alle waarschijnlijkheid wordt dit onderdeel van het nieuwe regeerakkoord. De gemeente Westerveld is gevraagd om te participeren in de landelijke klankbord ‘Faro: Democratische Vernieuwing’ die in het voorjaar van 2022 van start zal gaan. Westerveld krijgt dus een landelijke stem in de implementatie van Faro!

Gemeentelijk beleid

Omgevingsvisie (2022)
Het opstellen van een Omgevingsvisie is één van de projecten die met voorrang worden opgepakt voordat de Omgevingswet in 2023 in werking treedt. In de Omgevingsvisie worden integrale kaders en ambities vastgesteld door de gemeenteraad. De Omgevingsvisie geeft richting aan het langetermijnbeleid van de gemeente Westerveld. Het is bij uitstek het instrument dat strategische doelen en lokale behoeften verbindt en voorziet van richting en koers. Op die manier wordt de Omgevingsvisie geen beleidsstuk met alleen mooie verhalen en ambities, maar juist een visie die helpt om vanuit ambities sturing en uitvoering te geven aan de uitdagingen waar de gemeente en samenleving voor staan.

[2] Het programmabureau Faro van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed / Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen heeft de buitengewone leerstoel CEPRO i.o. aangemerkt als een goed voorbeeld hoe ‘erfgoedparticipatie’ in de Nederlandse wet- en regelgeving geïmplementeerd zou moeten worden.

In het ambitiedocument van de Omgevingsvisie komen naast nieuwe Westerveldse waarden en kwaliteiten ook de zes Unique Selling Points terug:

1. Cultureel erfgoed en monumenten
2. Het erkende Unesco-erfgoed
3. Duisternis en sterren
4. Archeologie
5. Natuur
6. Landschap

In de Structuurvisie (2013) werd de identiteit van de gemeente Westerveld als volgt beschreven: ‘een groene, agrarische gemeente met een ongekende rijkdom aan cultuurhistorische, toeristisch/ landschappelijke en ecologische waarden. Deze identiteitsbepalende kenmerken die in grote hoeveelheid en ook nog gaaf aanwezig zijn, maken ook dat de gemeente zo goed leesbaar is (qua ontstaansgeschiedenis)’. Deze typering staat wat ons betreft anno 2022 nog volledig overeind. De kenmerkende landschapstypen en cultuurhistorische waarden van het buitengebied vormen de bakermat van de twee belangrijkste bronnen van werkgelegenheid in Westerveld: de agrarische en de toeristische sector. Eventuele kaders voor de belangrijkste landschapstypen, met een accent op cultuurhistorie, zouden als volgt kunnen worden uitgerold:

1. In natuurgebieden staan de natuurwaarden centraal en toeristisch medegebruik is toegestaan, mits dat de natuurwaarden niet aantast. Recreatiebedrijven mogen kwalitatief uitbreiden, mits zij de kernkwaliteiten van het landschap verbeteren.
2. In gebied met grootschalige landbouwgronden staat het agrarische gebruik centraal en is schaalvergroting toegestaan, al dan niet met een landschappelijke tegenprestatie. Andere functies zoals recreatie mogen aan de randen van het gebied, mits zij het agrarisch gebruik niet beperken.
3. In de verveningsgebieden is sprake van een kleinschalige eigendomssituatie en natuur- en milieuwetgeving waardoor schaalvergroting niet voorkomt. Hier wordt functieverbreding en functiecombinatie verwacht, waaronder duurzame landbouw, agrarisch natuurbeheer en biologische landbouw. Boerderijen kunnen een functie krijgen als beheerboerderij of voor wonen of recreatie.
4. De ecologische verbindingszones zijn aangelegd als stapstenen tussen de drie grote natuurgebieden Dwingelderveld, Holtingerveld en Drents-Friese Wold.
5. De essen, die in een krans om de esdorpen heen liggen, zijn aantrekkelijke en karakteristieke landschappen die behouden moeten blijven. Het zijn gebieden met hoge recreatieve potentie.

Beeldkwaliteitsplan[3]
Het beeldkwaliteitsplan 'Vergroot de liefde!' beschrijft de gewenste en beoogde ruimtelijke kwaliteit van het buitengebied. Het is zowel een inspiratiebron als een toetsingskader, waarin de kwaliteitscriteria beschreven staan van de zes meest voorkomende landschapstypen:

- Essen landschap
- Wegdorpen landschap
- Ontginningskolonie landschap
- Heideontginningslandschap
- Veldgronden landschap
- Beekdalen landschap

Naast de kenmerken en essenties van deze landschapstypen beschrijft het beeldkwaliteitsplan ook de daarbij behorende bebouwingstypologieën. Het beeldkwaliteitsplan geeft criteria voor het beoordelen van een aanvraag voor een bouw- of aanlegvergunning in het buitengebied.

Archeologische Beleidsadvieskaart
De archeologische verwachtings- en beleidskaart geeft een overzicht van de bekende archeologische waarden en van gebieden met verwachte archeologische vondsten of sporen. Uit deze kaart volgt wanneer bij ruimtelijke ontwikkelingen welk soort archeologisch onderzoek nodig is. De gemeente Westerveld presenteerde in 2012 als eerste Drentse gemeente een dekkende archeologische beleidsadvieskaart. Als extra kaart laag is in de update van 2020 WO II erfgoed opgenomen. De kaart is integraal opgenomen in de nieuwe gemeentelijke omgevingsvisie die in 2022 door de gemeenteraad is vastgesteld.

Archeologie vertelt het tastbare verhaal van de gemeente. Het geeft een beeld van de mensen die hier ooit doorgetrokken zijn, die hier gejaagd hebben, gevist en in jachtkampjes verbleven.
Van de eerste landbouwers die er hun huizen bouwden. Hoog en droog, maar altijd in de buurt van water. Van de mensen die in de dorpen woonden. Archeologie is voor het overgrote deel van onze geschiedenis onze enige bron, onze enige link met de mensen voor ons. En archeologie is zeker, vanaf de tijd dat we geschreven bronnen hebben, een prachtige aanvulling op het verhaal uit die bronnen.

Weliswaar bevatten archieven heel veel informatie, bijvoorbeeld over de adel, de kerk, de rechterlijke en bestuurlijke macht, maar veel minder over het leven van de gewone man, vrouw en kinderen. Dat deel wordt aangevuld door archeologische vondsten. Uit archeologisch onderzoek leren we ook het leven van deze mensen kennen.

De gemeente wil zich, door het op de juiste wijze beheren, bewaren en beleefbaar maken, nog meer profileren met de grote archeologisch rijkdom die binnen haar grenzen aanwezig is. Zij doet dat samen met het OERmuseum en andere vrijwilligers in de archeologie. De economische waarde van het archeologisch erfgoed wordt gezien en gebruikt. De mogelijkheid tot participatie is groot. De gemeente Westerveld participeert hiervoor sinds 2018 (als eerste Drentse gemeente) in de Landelijke Archeologiedagen met o.a. publieksactiviteiten op het gebied van archeologie.

[3] Het beeldkwaliteitsplan is verouderd, en biedt bijvoorbeeld onvoldoende inspiratiemogelijkheden voor de energietransitie. Het strekt tot de aanbeveling deze te herzien.

Dit varieert van de mogelijkheid tot het meedoen aan archeologisch onderzoek, samen met een archeologisch onderzoeksbureau, tot het mogelijk maken van *citizen science,* bijvoorbeeld door het faciliteren van een publieksopgraving, het samen met de provincie Drenthe realiseren van een archeologisch beleefpunt, het participeren aan de Landelijke Archeologiedagen en de inzet van een eigen gemeentelijk archeoloog.

Cultuurhistorische waardenkaart
Naast een archeologische beleidsadvieskaart heeft de gemeente ook geïnvesteerd in het al vroeg in kaart brengen van bovengrondse cultuurhistorische waarden. Gemeenten in Nederland zijn verplicht om bij ruimtelijke- en planologische afwegingen cultuurhistorie als waarderingsfactor mee te nemen. Aanvullend op haar archeologische beleidsadvieskaart heeft de gemeente Westerveld een cultuurhistorische waardenkaart laten opstellen. Deze is in 2014 vastgesteld vanuit een participatietraject met stakeholders (zoals monumenteneigenaren, erfgoedbeheerders en historische verenigingen).

Vanuit de cultuurhistorische waardenkaart is onder andere de vrijwillige gemeentelijke monumentenlijst ontstaan, die het participatieve gehalte van het gemeentelijk erfgoedbeleid nogmaals benadrukt. Hiermee is de gemeente uniek in Nederland: zij heeft als eerste een gemeentelijke lijst gepresenteerd die gebaseerd is op draagvlak en vrijwilligheid van de betrokken eigenaren en niet alleen op bescherming van cultuurhistorische waarden.

Evenals de archeologische beleidsadvieskaart is de cultuurhistorische waardenkaart in 2020 herzien. De kaart is integraal opgenomen in de nieuwe gemeentelijke omgevingsvisie die in 2022 door de gemeenteraad is vastgesteld.
De gemeente Westerveld erkent het belang van de archeologische en cultuurhistorische waarde van haar grondgebied. Daarom ziet de gemeente het op de juiste wijze bewaren en beheren van deze waarden als één van haar taken. Daarnaast wordt ook de economische, toeristische en recreatieve waarde van de archeologische rijkdom gezien en gewaardeerd. Archeologie en cultuurhistorie vormen dan ook niet voor niets drie (inclusief het UNESCO Werelderfgoed) van de zes USP’s in het beleid van de gemeente.

Erfgoedverordening
In de Erfgoedverordening uit 2015 heeft de gemeente vastgelegd hoe zij als bevoegd bestuur omgaat met gemeentelijk erfgoed, waaronder monumentenzorg en archeologie.
Anders dan veel andere gemeenten gaat de gemeente Westerveld bij het aanwijzen als gemeentelijk monument van een zaak of gebied, dat van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde, uit van de instemming van de eigenaar. De opname van een zaak of terrein op de gemeentelijke monumentenlijst is op vrijwillige basis en wordt ongedaan gemaakt als de eigenaar dat verzoekt.

De instandhoudingsbepaling in de verordening regelt dat het verboden is om een gemeentelijk monument doelbewust te beschadigen, wijzigen, vernielen of anderszins te ontsieren. De erfgoedverordening zal bij het in werking treden van de Omgevingswet (naar verwachting 2023) moeten worden herzien. Er heeft inmiddels afstemming plaatsgevonden met onder anderen de VNG voor de positionering van vrijwillige gemeentelijke monumenten, omdat de conceptverordening van de VNG hier niet in voorziet.

Uit informatie van de VNG blijkt dat de vrijwillige gemeentelijke monumentenlijst ook na het in werking treden van de Omgevingswet, gecontinueerd kan worden. De Commissie Ruimtelijke Kwaliteit moet in het kader van de Omgevingswet via een nieuwe verordening worden omgezet naar de Gemeentelijke Adviescommissie. Wij gaan dit combineren met het vernieuwen van de welstandsnota.

Provinciaal beleid
In de provinciale omgevingsverordening wordt specifiek aandacht gegeven aan de UNESCO status van de Koloniën van Weldadigheid, beheer en management van het Werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid. Hierover vindt periodiek afstemming plaats met betrokken gemeenten zoals de gemeente Westerveld. Via de provinciale monumentenverordening (2016) is de gemeente gevraagd om als loket op te treden voor de binnen de gemeente aangewezen beschermde provinciale monumenten.

Voorgenomen verandering Invoeringsbesluit Getrapte Instructieregel Werelderfgoederen met Koloniën van Weldadigheid via het BKL (Besluit Kwaliteit Leefomgeving)

Voor de provincies Drenthe, Friesland en Overijssel gaat een getrapte instructieregel gelden (hiërarchisch van rijk, via provincie naar gemeente) die ertoe strekt dat deze provincies in een verordening de kernkwaliteiten van hun koloniën van weldadigheid beschermen. Dit gebeurt via regels die de gemeenten, waarin deze koloniën liggen, op dienen te nemen in het Omgevingsplan. Deze getrapte instructieregel is op verzoek van de provincies in het Invoeringsbesluit terechtgekomen. De aanleiding van dit verzoek is de plaatsing van de koloniën op de werelderfgoedlijst. Unesco vond de bescherming in de huidige situatie onvoldoende. Gelet op de internationale verplichting dient dit duurzaam en op nationaal niveau geborgd te worden in landelijke regelgeving. Hieraan wordt invulling gegeven in het Invoeringsbesluit.

Het Invoeringsbesluit instrueert de provincies om de ‘Koloniën van Weldadigheid’ aan te wijzen als erfgoed en om vervolgens de kernkwaliteiten daarvan te beschermen. Provincies dienen dit verder uit te werken op basis van de bestaande uitgangspunten uit het Managementplan. Gemeenten dienen vervolgens regels op te nemen in omgevingsplannen of projectbesluiten om ervoor te zorgen dat er geen activiteiten worden toegelaten die de kernkwaliteiten (OUV, Outstanding Universal Values, de uitzonderlijke universele waarden) aantasten.

Voor gemeenten geldt dat zij conform de provinciale omgevingsverordening, ‘beschermende’ regels moeten opnemen. In de huidige situatie zijn (onderdelen van) de Koloniën van weldadigheid al aangewezen als beschermd dorpsgezicht of als beschermd monument, met uitzondering van het deel in de provincie Fryslân. De bestemmingsplannen bevatten nu dus ook al beschermende en beperkende regels. Er wordt daarom niet verwacht dat de instructieregels zullen leiden tot andere vormen van bescherming in het omgevingsplan dan nu in de bestemmingsplannen is opgenomen. De gemeente heeft daarnaast uitgangspunten in een convenant[4] met de agrarische sector vastgelegd. Wij hebben aangegeven dat het BKL de inhoud van het convenant dient te respecteren.

[4] *Zie ook: pagina 40 van deze Erfgoedvisie*

Hoofdstuk 4

Verscheidenheid aan cultureel erfgoed

Het erfgoedpalet in de gemeente Westerveld is breed en afwisselend. In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste 'soorten' gebouwd erfgoed samengevat. Iedereen herkend een rietgedekte hallenhuisboerderij of een havezathe als typisch Drents erfgoed. In dit hoofdstuk wordt een extra verdieping aangebracht bij erfgoed welke niet zo vanzelfsprekend zijn, zoals oorlogserfgoed en immaterieel erfgoed.

Monumenten en beschermde dorpsgezichten
De gemeente telt 185 rijksmonumenten, 22 provinciale monumenten en 60 vrijwillige gemeentelijke monumenten, waaronder veel agrarisch erfgoed. Onder deze monumenten zijn veel gebouwen die behoren bij de Koloniën van Weldadigheid. Onder de aangewezen monumenten vallen ook molens, industriële en religieuze gebouwen en de radiotelescoop in Dwingeloo.

Beschermde dorpsgezichten
In Westerveld zijn acht- van rijkswege beschermde dorpsgezichten aangewezen:

- Havelte, dorp Oud
- Havelte, omgeving Hervormde Kerk / Uffelterkerkweg
- Havelte, Eursinge
- Havelte, Van Helomaweg / Ruiterweg
- Dwingeloo, Brink en omgeving
- Dwingeloo, Westeinde
- Frederiksoord, Wilhelminaoord
- Kraloo (niet bebouwd, op de grens met de gemeente De Wolden)

Rijksmonumenten
Van de 185 rijksmonumenten staan er 47 in Dwingeloo, 19 in Frederiksoord, 41 in Havelte en 15 in Wilhelminaoord. De lijst met rijksmonumenten telt opvallend veel boerderijen en koloniewoningen. De radiotelescoop is zelfs aangewezen als top-100 rijksmonument.

Onder de aangewezen rijksmonumenten vallen onder andere:

- Hallenhuisboerderijen en Schultenhuizen
- Koloniewoningen
- Havezaten en buitenplaatsen
- Molen De Vlijt in Diever, de Havelter molen en de Molen van Vledder
- Elf religieuze monumenten: Kerken en kapelletjes waaronder het enige houten kerkje van Drenthe (Zorgvlied) en het kleinste stenen kerkje van Drenthe (Leggeloo)
- De zuivelfabrieken in Wapse, Wapserveen, Uffelte, Diever en Dwingeloo
- De kalkovens bij Dieverbrug
- Het voormalige Armenhuis van Diever

Provinciale monumenten
De provincie Drenthe heeft beschermde provinciale monumenten aangewezen. Onder de provinciale monumenten in Westerveld vallen de kenmerkende schaapskooi en beheerderswoning aan de Benderse bij het Dwingelderveld, de Tramloods in Frederiksoord maar ook diverse waterbouwkundige werken rond de Drentse Hoofdvaart.

Gemeentelijke monumenten
De gemeente Westerveld heeft een lijst van vrijwillig gemeentelijke monumenten opgesteld. Op deze lijst staan bijvoorbeeld transformatorhuisjes, diepvrieskluizen, tolhuisjes, tuinbouwloodsen en kapelletjes. Ondanks het feit dat op deze lijst géén bescherming ligt en er geen structurele subsidies beschikbaar zijn voor restauratie en onderhoud, is de lijst door de betrokken eigenaren omarmd. Eigenaren van vrijwillige gemeentelijke monumenten met een woonhuisfunctie of niet commerciële verblijfsfunctie kunnen kosteloos een energiebesparingsonderzoek laten uitvoeren door de Monumentenwacht Drenthe. Dit onderzoek wordt door de gemeente Westerveld aangeboden. Het verdient aanbeveling om te onderzoeken hoe we eigenaren van de gemeentelijke monumentenlijst nader kunnen ondersteunen en faciliteren.

Archeologische monumenten en terreinen van hoge archeologische betekenis
Westerveld heeft een bijzonder rijke archeologische ondergrond en in de gemeente zijn 4 archeologische objecten aangewezen als archeologische rijksmonumenten. Archeologische waarden zijn een verplichte toetsingsgrond (naast cultuurhistorische waarden) bij planologische, stedenbouwkundige-; en ruimtelijke ontwikkelingen. Naast terreinen van hoge archeologische betekenis zoals raatakkervelden, grafheuvelvelden en prehistorische begraafplaatsen zijn in de gemeente Westerveld 3 hunebedden en een motte (middeleeuwse vliet- of vluchtberg) aangewezen als archeologisch rijksmonument. Dit zijn de twee hunebedden nabij de Hunebeddenweg bij het Holtingerveld, het hunebed van Diever en de 'Wittelterheuvel' in Wittelte.

Verschillende soorten gebouwd erfgoed

Landgoederen

Havezaten en buitenplaatsen
Een aantal rijke families heeft in Drenthe aanzienlijke herenhuizen laten bouwen. De huizen die in de 17e en 18e eeuw gebouwd zijn door edelen die lid waren van de Ridderschap werden havezaten genoemd; sommige (zoals Oldengaerde) dateren uit begin van de 14e eeuw.
Er zijn in heel Drenthe totaal 19 havezaten gebouwd, waarvan de meeste al geruime tijd geleden zijn gesloopt. In Westerveld zijn de havezaten Oldengaerde (1322) en Westrup (1600) in Dwingeloo bewaard gebleven; van de havezaten Batinge en Entinge resteren nog de omgrachte havezateterreinen, waarbij op Batinge delen van de tuin en het voormalige bouwhuis bewaard zijn gebleven. Deze havezaten behoorden beide tot het rechtsgebied Dieverderdingspel. In Havelte vinden we het Huis Overcinge, en in Frederiksoord het Huis Westerbeek, onderdeel van het landgoed Westerbeeksloot (eigendom en zetel van de Maatschappij van Weldadigheid).

Religieus erfgoed

Kerken en kerkenvisie

Westerveld kent 15 kerkgebouwen, waarvan 11 zijn aangewezen als monument. Hieronder vallen o.a. de grote middeleeuwse dorpskerken, maar bijvoorbeeld ook de bijzondere houten kapel on Zorgvlied en het kleinste stenen kerkje van Drenthe in Leggeloo.
In veel kerken vinden we vaak ook nog monumentale onderdelen: een luidklok, een monumentaal kerkorgel of een monumentaal interieur. Behoud hiervan stelt bijzondere eisen aan het gebruik en beheer. Hier knelt het vaak voor betrokken kerkeigenaren. Door het krimpen van kerkgemeenschappen dreigen veel kerken in Nederland buiten functie te raken, mogelijk met leegstand als gevolg. Het wordt moeilijker voor eigenaren van kerkgebouwen om het onderhoud van de vaak monumentale gebouwen te kunnen financieren.

Kerkgebouwen hebben voor veel mensen een emotionele betekenis en zijn vaak kenmerkend voor de ruimtelijke kwaliteit. Een mogelijk besluit tot sluiting leidt vaak tot emotionele discussies tussen eigenaren, gelovigen, omwonenden, erfgoedorganisaties en overheden.
Daarom is het de moeite waard om op tijd te handelen als kerkgemeenschappen problemen krijgen door leegloop, gebrek aan financiële middelen en onderhoudsachterstand. Juist door samen met inwoners, maatschappelijke organisaties en de gemeente te kijken welke steun mogelijk is kunnen vaak oplossingen gevonden worden door meervoudig gebruik of hergebruik. Daarbij is het verstandig om niet alleen naar één kerkgebouw te kijken, maar naar alle kerken in een gemeente.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed stelt daarom een financiële bijdrage beschikbaar voor het opstellen van een lokale kerkenvisie. De gemeente Westerveld heeft deze rijksbijdrage aangevraagd en haar Kerkenvisie laten vaststellen (2022). Met een gemeentelijke Kerkenvisie wordt gekeken naar het gehele bestand aan kerkgebouwen in een gemeente, met aandacht voor leegstand, instandhouding en herbestemming.

Aan het opstellen van een Kerkenvisie doen alle betrokken partijen mee, zodat ze samen kunnen zoeken naar oplossingen. De gemeente Westerveld heeft samen met de betrokken kerkgenootschappen de kerkenvisie opgesteld. Het gaat hierbij niet alleen om monumentale kerken, maar ook kerken zonder monumentenstatus, zoals de kruiskerk in Diever, de Katholieke kerk in Wilhelminaoord en de Brugeskerk in Dwingeloo. Deze kerkenvisie is in het voorjaar van 2022 door de gemeenteraad vastgesteld en maakt dan ook onderdeel uit van deze erfgoedvisie.

Funerair erfgoed

Bijzondere begraafplaatsen

De Joodse begraafplaats in Dwingelerzand, ook wel Dwingeler Duinen genoemd, is ondanks een verzoek hiertoe nog niet op de lijst van beschermde monumenten geplaatst (wel opgenomen als vrijwillig gemeentelijk monument). Ook in Vledder, Diever en Wilhelminaoord liggen beschermwaardige begraafplaatsen, waarbij ook de Roomse begraafplaats in Wilhelminaoord extra aandacht rechtvaardigt en de algemene begraafplaats in Wilhelminaoord is opgenomen op het register van rijksmonumenten. Het in kaart brengen van de cultuurhistorische waarden van het funerair erfgoed van Westerveld kan de waardering en het behoud bevorderen.
Begraafplaatsen horen bij het leven en maken deel uit van de geschiedenis en identiteit van een dorp of streek.

Ze bergen de verhalen van de mensen die er liggen, van de voorgangers op wiens schouders wij voortbouwen. Ze getuigen van de geleefde levens en soms van het geleden leed. Het zijn plekken van rouw, maar ook van eer en omzien in bewondering.
De aandacht voor begraafplaatsen moet zich natuurlijk niet alleen richten op de stenen grafmonumenten zelf, maar ook op het ontwerp en het groen. Hierbij is de begraafplaats Oranjelaan in Wilhelminaoord, behorend bij de Maatschappij van Weldadigheid, een mooi voorbeeld.

Industrieel erfgoed

Het industriële en bedrijfsmatige erfgoed in de gemeente, waaronder zuivelfabrieken, molens en kalkovens, is het waard om nader geïnventariseerd en gewaardeerd te worden. Bij deze soorten erfgoed is het van belang om bij buiten gebruikstelling tijdig te zoeken naar een herbestemming. Ze kunnen alleen in stand gehouden worden als ze een functie en daarmee een doel voor hun eigenaren en gebruikers hebben.

Watererfgoed

Pompstations Vitens
Bij de dorpen Darp en Havelterberg wordt drinkwater gewonnen. Hiervoor zijn twee pompstations gebouwd. Beide stations zijn eigendom van Waterbedrijf Vitens en komen uit twee verschillende bouwperiodes. Beide zijn als complex uitzonderlijk gaaf. Zij vertellen de opkomst-; en ontwikkeling van het (drink-) waterleidingnetwerk in Nederland en Drenthe in het bijzonder. De rol die hiermee is weggelegd voor de toegenomen gezondheid van de bevolking is onmiskenbaar.

Ondanks het gave en monumentale voorkomen van beide waterwinnings- complexen, zijn deze niet beschermd als monument. Het verhaal verdient echter een bredere waardering. Vitens heeft het voorstel om beide complexen op te laten nemen op de vrijwillige gemeentelijke monumentenlijst, afgewezen. Inzetten op behoud van beide stations zou vanwege de uitzonderlijke gaafheid een aanbeveling voor de gemeente Westerveld zijn.

Agrarisch erfgoed

Hallenhuisboerderijen
De meeste monumentale boerderijen zijn van het belangrijkste en oudste type, dat in heel Drenthe voorkomt, het hallenhuis. De hallenhuisboerderij heeft een driebeukige opzet, waarbij de ankergebintconstructie zorgt voor een onderverdeling in een brede middenbeuk en twee smallere zijbeuken, de buitenstijlruimten.

Bij het behoud van de cultuurhistorische waarden van agrarisch erfgoed speelt mee dat er voldoende ruimte moet zijn voor de bedrijfsmatige uitoefening van het agrarisch bedrijf in combinatie met respect voor de cultuurhistorische waarden van de landinrichting, het woonhuis en de opstallen. Daarom is het belangrijk dat agrariërs en agrarische belangenorganisaties nauw betrokken zijn bij het opstellen van de omgevingsvisie zodat we samen de richting bepalen voor uitvoering vanuit de nader op te stellen erfgoedparagraaf in het omgevingsplan van de gemeente Westerveld.

Maritiem erfgoed

De Drentse Hoofdvaart, die voor een deel in Westerveld ligt, loopt van Meppel naar Assen en is de waterverbinding van Zwolle naar Groningen. Het kanaal is tussen 1767 en 1780 aangelegd als verbetering van de Smildervaart, die in 1612 werd gegraven voor de afvoer van turf. Toen de Drentse Hoofdvaart werd aangelegd kreeg de vervening een nieuwe impuls, ook omdat noordelijker gelegen veengebieden daardoor konden worden verveend. Nieuwe nederzettingen als De Smildes ontstonden langs het kanaal en Meppel ontwikkelde zich tot een doorvoerhaven en handelsstad. De Drentse Hoofdvaart loopt dwars door de gemeente Westerveld.

Door het graven van de Kolonievaart en de Norgervaart met aansluiting op de Drentse Hoofdvaart ontstond halverwege de 19e eeuw een vaarverbinding naar de Koloniën van Weldadigheid in Frederiksoord en de in Veenhuizen opgerichte gestichten.

De turfwinning ging door tot begin 20e eeuw. In de venen waar de turf was afgegraven ontstonden uitgebreide landbouwgebieden, zodat het kanaal steeds meer gebruikt werd voor de af- en aanvoer van landbouwproducten. Pas na de Tweede Wereldoorlog nam het vervoer per schip af, door de toename van het vervoer over rail en weg.
De Drentse Hoofdvaart wordt nu bijna geheel gebruikt voor de recreatievaart. De veel gebruikte Turfroute tussen Drenthe en Friesland gaat over de Drentse Hoofdvaart, de Opsterlandsche Compagnonsvaart, Tjonger (eventueel Nieuwe Vaart en Heerenveens Kanaal), Helomavaart en het Kanaal Steenwijk-Ossenzijl. De Drentse Hoofdvaart is ook belangrijk voor de waterhuishouding en voor aan- en afvoer van water van en naar het Drents Plateau, het hoog gelegen centrale deel van Drenthe.

De oost- en westoever van de Drentse Hoofdvaart zijn verbonden via vele bruggen. Bruggen in de gemeente Westerveld zijn de Geeuwenbrug, Dieverbrug, Olden Dieverbrug, Wittelterbrug, 1e en 2e Uffelterbrug, Havelterbrug, Boschkampsbrug en Lokbrug.

De Drentse Hoofdvaart telt zes sluizen, waarvan er vijf in de gemeente Westerveld liggen: Pastoorssluis bij Havelte, de Uffeltersluis bij Uffelte, de Dieversluis bij Dieverbrug en tenslotte de Haarsluis ten zuiden en de Venesluis ten noorden van Geeuwenbrug. De zesde sluis is de Paradijssluis in de gemeente Meppel. Ook de sluizen met sluiswachtershuizen en de bruggen langs de route hebben cultuurhistorische waarde; veel hebben een ensemblewaarde en zijn beschermd als rijks- of provinciaal monument. In Dieverbrug (bij de Dieversluis) staat de voormalige opzichterswoning (nu een restaurant) en de unieke schotbalkenloods (informatiepunt).

Dieversluis

Leeg vrachtschip zojuist de sluis voorbij

Het is het onderzoeken waard of er nog cultuurhistorisch waardevolle schepen bewaard gebleven zijn die in de tijd van de turf- en landbouwvaart in dit gebied gevaren hebben. Gezien het belang van de Drentse Hoofdvaart door de laatste twee eeuwen heen zou het uitdragen van het verhaal van de Drentse Hoofdvaart nadrukkelijker een plek moeten krijgen. Dat geldt ook voor het verhaal van de Frieslandriegel uit de Tweede Wereldoorlog, waar het kanaal een belangrijk onderdeel van uitmaakte.

Militair erfgoed: van Tweede Wereldoorlog tot en met de Koude Oorlog

Tweede Wereldoorlog

De gemeente Westerveld heeft een enorme hoeveelheid overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog op haar grondgebied. Westerveld heeft dan ook het aanwezige oorlogserfgoed, zoals het oorlogsvliegveld op de Havelterberg, het schijnvliegveld bij Wateren, de Frieslandriegel langs de Drentse Hoofdvaart en de veldwachterswoning in Wapse en diverse oorlogsmonumenten geïnventariseerd ten behoeve van haar archeologische- en cultuurhistorische beleidskaarten.

Van belang is vooral om het oorlogserfgoed uit de periode van de Tweede Wereldoorlog tot de Koude Oorlog te benoemen en te behouden. Bij het behoud van militair erfgoed is het belangrijk om in te zetten op het zichtbaar houden van de landschappelijke structuren die 'het verhaal' vertellen van het Duits vliegveld Havelte, de Frieslandriegel en de Amerikaanse site. Juist vanwege het belang om huidige- en toekomstige generaties mee te nemen in de verschrikkingen die aan dit erfgoed worden verbonden, is dat verhaal zo ontzettend belangrijk. Daarom staat de gemeente Westerveld in principe positief tegenover de realisatie van een oorlogsmuseum nabij het voormalige Duitse vliegveld.

De gemeente Westerveld heeft 16 oorlogsmonumenten, waaronder:

- Onderduikershol bij Diever
- Kamp Vledder, waar één barak resteert van een voormalig werkkamp, dat in de Tweede Wereldoorlog gebruikt is als voorportaal voor Westerbork
- Diverse Gedenkstenen en Gedenktekens.

De gemeente Westerveld wordt doorsneden door de voormalige 'Frieslandriegel', een verdedigingslinie van kazematten, schuttersputjes, tankgrachten en loopgraven, die parallel aan de Drentse Hoofdvaart loopt.
Oorlogserfgoed is daarmee onlosmakelijk met de gemeente Westerveld verbonden, met op enkele plekken een clustering, zoals rond het Holtingerveld en de Havelterberg, het Leggelderveld en de voormalige werkkampen in Vledder en Oude Willem.

Vliegveld Havelte

De plannen om een burgervliegveld te bouwen op de Havelterberg ter ontlasting van Schiphol stamden al uit de jaren '20; de economische crisis ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog gooide roet in het eten. Voor de bezetter leek Havelte een prima plek om geallieerde vliegtuigen vanuit Engeland te onderscheppen die onderweg waren om Noord- Duitse steden te bombarderen. Voor deze operatie moest enorm veel grond worden verzet, geëgaliseerd en gedraineerd.
Er moesten start- en rolbanen komen, militaire installaties, dienstgebouwen en barakken voor tewerkgestelden.

Alleen al voor de aanleg van de start- en rolbanen waren heel veel klinkers nodig en voor de aanleg van de rolbaan moesten in de wijde omgeving honderdduizenden graszoden worden gestoken. In december 1943 was de eerste startbaan gereed. Hij liep parallel aan de Oude Ruiterweg en was 1400 meter lang en 40 meter breed. Naast de startbaan waren rolbanen aangelegd, die bestonden uit klinkers met daarbovenop een laag van tien centimeter graszoden. In het voorjaar van 1945 werd een tweede startbaan aangelegd, ten noorden van de eerste startbaan. Deze tweede startbaan lag in het verlengde van de inrit van de huidige Johannes Postkazerne aan de Johannes Postweg.

Hier stond ook de Texelhalle, destijds het grootste overdekte gebouw met één overspanning in Nederland, waarvan nu alleen nog fragmenten van de fundering resteren. Het vliegveld kreeg uiteindelijk een totale oppervlakte van vier bij twee kilometer. 20 miljoen gulden, eenzelfde aantal klinkers en 10 km smalspoor werden ingezet. Na de oorlog werden 36 locomotieven en 745 kieplorries op het terrein aangetroffen.

Er werd meer dan 80 km loopgraaf gegraven. Circa 30 luchtafweerstellingen en mitrailleurnesten werden aangelegd. Twintig hangars, 51 onderkomens en 15 autoboxen werden gebouwd. De militaire aanwezigheid varieerde van 150 tot 700 man. Alle gebouwen waren aangesloten op riolering, destijds een noviteit in die streek. Aardewerken drainagebuizen kunnen nu nog worden aangetroffen.

Enkele aarden hangars met hoge wallen, zogenaamde *Ypenburg Hallen*, zijn nog steeds goed te zien. Voormalige taxibanen vallen tegenwoordig nog steeds op en de Kolonieweg, een voormalige *Rollbahn* die na de oorlog versmald werd, is bestraat met "broodjes", het originele type bakstenen klinker.

In totaal zijn er drie grote luchtaanvallen geweest: augustus 1944, september 1944 en eind maart 1945. Telkens werd de schade gerepareerd, vaak door inzet van dwangarbeiders. Op 9 april besloten de Duitsers zelf het vliegveld en de bijgebouwen op te blazen. Uiteindelijk zijn er in totaal meer bommen op Havelte gevallen dan op 14 mei 1940 op Rotterdam. Een groot deel van de militaire infrastructuur is direct na de oorlog afgebroken.

De twee hunebedden D53 en D54 (waaronder het op één na grootste van Nederland, D53) werden ter plekke begraven (D54) en gedemonteerd (D53) omdat die konden dienen als oriëntatiepunt voor geallieerde vliegers. Onder leiding van professor van Giffen begon in 1948 de restauratie en reconstructie van de hunebedden. Het duurde nog tot 1950 voordat alle 51 stenen en 10 dekstenen van het grote hunebed D53 in hun oorspronkelijke staat waren hersteld.

Tegenwoordig is het vliegveld nog altijd goed zichtbaar in het landschap: de start- en rolbanen, de plek van voormalige hangars en barakken van gemengd gehuwde Joden aan de Hunebeddenweg. Maar ook luchtafweergeschut en inslagen van bommen zijn nog altijd herkenbaar. De ligging van het vliegveld, de aanwezigheid van openluchthangars en de aanwezige infrastructuur zijn in omvang en representatie uniek voor Noord-Nederland.

Darp
Het huidige dorp Darp ligt niet op de oorspronkelijke plek. De oorspronkelijke ligging was langs de huidige Van Helomaweg, net ten zuiden van de Havelterberg. Dit dorp is in de jaren ’40 van de vorige eeuw in verband met de aanleg van het Duits vliegveld in zijn totaliteit verplaatst naar de huidige locatie. Hiermee is het dorp Darp in principe, samen met de overblijfselen van het Duitse vliegveld, één van de grootste tastbare herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Westerveld en ver daarbuiten. De nog aanwezige 42 woningen uit die periode zijn in 2020 in het bestemmingsplan Darp beschermd door middel van de aanduiding ‘karakteristiek’, waarmee beoogd wordt de hoofdvorm van de woningen te bewaren.

Werkkampen in Westerveld

Vliegveld Havelte
Er werden voor de bouw van het vliegveld Havelte drie kampen opgericht voor de werknemers: werkkamp ‘Konijnenberg’, werkkamp ‘Aan de Wal’ en het kamp aan de Hunebeddenweg dat uitsluitend was bestemd voor Joden. De kampen bestonden uit tientallen barakken, die waren opgedeeld in kamers voor acht personen. In elk kamp kon een maximum van vijfhonderd personen verblijven, maar er werden zevenhonderd mensen geplaatst. Als arbeiders niet langer geschikt waren om het zware werk uit te voeren, werden ze afgevoerd naar Kamp Westerbork.

Oude Willem / rijkswerkkamp Diever
Begin 1942 worden alle door de Heidemij beheerde rijkswerkkampen gevorderd door de Duitse bezetter en worden er werkeloze Joodse mannen geplaatst. Onder de dekmantel van werkverschaffing worden de werkkampen gebruikt als isolatie- en verzamelkamp en als voorportaal van het Kamp Westerbork. De Duitse Weermacht begint in 1944 aan de aanleg van een Scheinflugplatz, een schijnvliegveld in De Oude Willem op het terrein van de barakken. Ze willen de aandacht van het Duitse echte vliegveld bij Havelte afleiden ter voorkoming van luchtaanvallen door de geallieerden. Ondanks het feit dat de Vledder Aa ter plaatse werd verlegd, werd het schijnvliegveld nooit afgemaakt.

Van rijkswerkkamp Diever A resteert alleen het voormalig pompstation, dat nu in gebruik is als dienstwoning voor de camping ‘Hoeve aan den Weg’. Op de locatie van werkkamp Diever A is nu de camping gevestigd; ernaast op de locatie van werkkamp Diever B is bos aangeplant[5].

Kamp Vledder
Het Kamp Vledder is kort voor de oorlog gebouwd in het kader van de werkverschaffing: werklozen uit de steden moesten in de omgeving van het kamp de uitgestrekte heidevelden ontginnen. De stedelingen moesten vertrekken om plaats te maken voor Joodse dwangarbeiders, van wie de eersten begin januari 1942 in het kamp arriveerden. In 1944 vonden de jongens en mannen van de Nederlandschen Arbeidsdienst (NAD) er onderdak. Ook zij werden ingezet voor ontginning van bos en heide. De barakken staan er nog steeds en zijn in gebruik bij diverse (sport-) verenigingen[6].

[5] Bron: eindrapport Cultuurhistorisch Onderzoek plangebied Oude Willem, Drs. Annelies Hartman, Dienst landelijk Gebied.

[6] Bron Joodse Werkkampen

Onderduikershol
Met behulp van een groepje verzetsmannen ontvluchtten zeven NAD'ers het Werkkamp Vledder. De mannen doken onder in een hol in Doldersum. De Sicherheitsdienst ontdekte de schuilplaats en de bewoners werden ter plekke neergeschoten. Eén van de zeven overleefde de executie. Naast Doldersum ontstonden bij Diever (Wapse) en Dwingeloo Westeinde eveneens onderduikersholen in het bos. De onderduikers in onderduikershol De Wigwam bij Wapse zijn verraden en afgevoerd. Geen van de onderduikers heeft de deportatie overleefd.

Frieslandriegel
Parallel aan de Drentse Hoofdvaart bestaan ook nu nog de restanten van een stelsel van tankgrachten, loopgraven, mitrailleurstellingen en bunkers. Ze behoren tot de Frieslandriegel, die ook wel Assener Stellungen worden genoemd. Het is een noord-zuid lopende verdedigingslinie, die in het zuiden aansluit op de IJssellinie en van Meppel in het zuiden door zou moeten lopen tot aan Delfzijl.

De linie werd in het najaar van 1944 en het begin van 1945 aangelegd, nadat het werk aan de Atlantikwall (aan de kust) werd stopgezet. De uitvoering beruste bij de Organisation Todt, die hoofdkwartier hield in het historische landgoed Overcinge in Havelte. Van de vele kilometers aan loopgraven resteren nog een paar honderd meter. Ter versterking van de loopgraven werden betonnen schuttersstellingen aangelegd. Het ging veelal om ronde betonnen kochbunkers, bijvoorbeeld nu nog zichtbaar bij Wittelte. In het Leggelderveld bij Geeuwenbrug is de tankgracht hersteld en in het Uffelterbinnenveld is het uitgebreide stelsel van loopgraven en bunkers (grotendeels opgeblazen) nog goed beleefbaar.

Koude oorlog

Amerikaanse basis Havelterberg
De Site had een internationaal karakter en heeft tussen 1961 en 1992 dienstgedaan als Amerikaanse munitiedepot voor nucleaire munitie. Het militaire oefenterrein bij Darp en Havelterberg kent een lange geschiedenis. Het complex heeft echter de meeste beroering teweeggebracht vanwege protesten, met als hoogtepunt de Kerstmarsen, die halverwege de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw enkele duizenden betogers op de been hebben gebracht. Omdat de tijd van de Koude Oorlog voorbij was werd de site in 1999 gesloopt, op één wachttoren na.

Op 16 februari 2002 is de aan de wachttoren bevestigde plaquette onthuld. De tekst van deze gedenkplaat herinnert aan de gebeurtenissen, die tussen 1948 en 1998 op dit Amerikaanse munitiedepot plaatsvonden. De betonnen wachttoren is in 2018 gerestaureerd en geregistreerd als gemeentelijk monument. De restauratie heeft mede plaatsgevonden door de inzet van scholieren onder begeleiding van een historische vereniging. Het is hét praktijkvoorbeeld op welke wijze we met elkaar ons erfgoed in stand kunnen houden. Op dit moment wordt er op het kazerneterrein een cultuurhistorisch onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Rijksvastgoed Bedrijf. De restanten van de Amerikaanse basis verdienen nader onderzoek om wellicht te worden ingeschreven als rijksmonument.

Landschappelijk erfgoed
De gemeente is rijk aan landschappelijk erfgoed, zoals heidevelden, bossen en een gevarieerd kleinschalig esdorpen- en beekdalenlandschap. Het landschap is belangrijk voor de gemeente Westerveld en heeft daarom ook een prominente plaats gekregen in de Omgevingsvisie. Bovendien telt de gemeente twee Nationale Parken: Drents-Friese Wold en Dwingelderveld. De hoge mate van oorspronkelijkheid en cultuurhistorische gaafheid is een belangrijke gebiedskwaliteit.

De Havelterberg is door de provincie Drenthe aangewezen als één van de 10 provinciale Aardkundige Monumenten. Aan de rand van het Doldersummerveld is in 2021 in samenwerking met de provincie en Stichting Het Drents Landschap het archeologisch beleefpunt gerealiseerd, één van 12 archeologische beleefpunten in de provincie.

Aandacht verdienen ook de natuurlijke patronen in het landschap, zoals gradiënten en reliëf, bijvoorbeeld te zien in stuwwallen, overgangen van bodemsoorten zoals zand, veen en kleigrond. Hiernaast zijn ontginningspatronen kenmerkend, zoals de veenontginningen, rabatbossen, heide, bosaanplantingen, zandverstuivingen, beeksystemen en natuurontwikkelingsgebieden. Tenslotte is de invloed van de mens duidelijk zichtbaar in de ontwikkeling van het landschap, zoals te zien in ontginningspatronen en -structuren, verveningen, essen, madelanden, kerkenpaden, lanen, kanalen, nederzettingen, houtwallen en houtsingels, heggen en hagen, boerengeriefhoutbosjes en ruilverkavelingen.

Landschapsbeheer
Bij de instandhouding van het landschappelijk erfgoed is het belangrijk om in te zetten op verantwoord beheer met oog voor cultuurhistorische en ecologische waarden. Hierbij kunnen de schaapskooien en schaapskuddes de heidevelden openhouden en kan de agrarische sector helpen om de groene landschapselementen te behouden en in goede staat te houden. Stichting Landschapsbeheer Drenthe is een belangrijke provinciale organisatie die kan meehelpen bij behoud en beheer van belangrijke landschappelijke waarden.

Bijzondere erfgoedcollecties en -beheer: UNESCO site Koloniën van Weldadigheid, Besierstichting en de Buitengewone leerstoel

Koloniën van Weldadigheid
Tussen 1818 en 1825 zijn er op 7 locaties in Nederland en België Koloniën van Weldadigheid opgericht. Het UNESCO nominatiedossier bevat een uitgebreide beschrijving en waardering van het erfgoed in de volgende zeven voormalige koloniën:

1. Frederiksoord (gemeente Westerveld)
2. Wilhelminaoord en Boschoord (gemeente Westerveld), Oost- en Westvierdeparten (gemeente Weststellingwerf)
3. Willemsoord en De Pol (gemeente Steenwijkerland)
4. Ommerschans (Gemeente Ommen en Hardenberg)
5. Wortel (Vlaanderen, Stad Hoogstraten)
6. Veenhuizen (gemeente Noordenveld)
7. Merksplas (Vlaanderen, gemeente Merksplas)

Van deze zeven koloniën zijn er vier ingeschreven als UNESCO Werelderfgoed, waarvan er maar liefst twee in de gemeente Westerveld liggen:

- Frederiksoord (gemeente Westerveld)
- Wilhelminaoord (gemeente Westerveld) (inclusief een deel van de Oost- en Westvierdeparten in gemeente Weststellingwerf)
- Veenhuizen (gemeente Noordenveld)
- Wortelkolonie (Stad Hoogstraten, België)

Europees Erfgoedlabel voor de 4 bezoekerscentra

De vier bezoekerscentra van de Koloniën van Weldadigheid hebben op 31 maart 2020 van de Europese Commissie het Europees Erfgoedlabel gekregen. Naast het Museum De Proefkolonie in Frederiksoord zijn dat het Bezoekerscentrum Kolonie 5-7 in het Belgische Merksplas, het Nationaal Gevangenismuseum in Veenhuizen en het Bezoekerscentrum in oprichting Ommerschans. Deze locaties laten jongeren via educatieve activiteiten kennismaken met de verhalen en de betekenis van de landarbeiderskoloniën, ook wel pauperkoloniën genoemd. Locaties die de gezamenlijke geschiedenis en cultuur van Europa zichtbaar maken kunnen dit label krijgen. In Nederland hebben het Vredespaleis, Westerbork en het Verdrag van Maastricht het Europees Erfgoedlabel. Europa telt nu 48 erfgoederen met het Europees Erfgoedlabel.

Dossier UNESCO Werelderfgoedlijst

Werelderfgoed is de aanwijzing voor erfgoed dat buitengewoon waardevol is – het is de hoogste graad van waardering die erfgoed kan krijgen. Cultureel en natuurlijk erfgoed dat aangewezen is als werelderfgoed wordt beschouwd als onvervangbaar en uniek eigendom van de hele wereld. Het is dan ook heel bijzonder dat in 2011 door de rijksoverheid het plan is opgevat op de Koloniën van Weldadigheid voor te dragen voor een aanwijzing als Werelderfgoed.
De aanwijzing gebeurt door de UNESCO, die een buitengewoon waardevol cultureel of natuurlijk erfgoed kan plaatsen op de Lijst van het Werelderfgoed. De UNESCO is de Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur.

De gemeente Westerveld heeft sinds 2009 samen met de provincies Drenthe, Friesland, Overijssel en Antwerpen en met de gemeenten Noordenveld, Weststellingwerf, Steenwijkerland, Ommen en Hardenberg en de Vlaamse gemeenten Merksplas en Hoogstraaten samengewerkt aan de voorbereidingen voor het nominatiedossier.

Gezamenlijk is in 2012 een bestuurlijk convenant ondertekend waarin de genoemde partners zich committeren aan een succesvolle indiening voor een UNESCO-nominatie. In 2017 is het dossier voorgelegd aan de UNESCO- Werelderfgoedcommissie, die advies gevraagd heeft aan ICOMOS, het adviesorgaan van de UNESCO. Op advies van en in samenwerking met ICOMOS is het nominatiedossier geactualiseerd en in 2020 door de Belgische regering opnieuw bij de UNESCO ingediend. Het Werelderfgoedcomité van de UNESCO heeft op 26 juli 2021 besloten om de Koloniën van Weldadigheid in te schrijven in de Werelderfgoedlijst.

Managementplan
Voor de bescherming van de Koloniën van Weldadigheid ligt er een grote verantwoordelijkheid bij de gemeente Westerveld, als eerste overheid in het ruimtelijk domein. Deze verantwoordelijkheid is vastgelegd in het Managementplan werelderfgoed Koloniën van Weldadigheid, dat hoort bij het UNESCO-nominatiedossier en behelst onder andere de jaarlijkse monitoring van het gebied van de Koloniën van Weldadigheid.

Voor de Koloniën van Weldadigheid is voor dat doel als onderdeel van het nominatiedossier een managementplan opgesteld voor de periode 2018-2028, dat zich richt op het in stand houden van de Outstanding Universal Values (OUV) door het werelderfgoed te beschermen, uit te dragen, duurzaam te onderhouden en te beheren. Daarbij worden nieuwe ontwikkelingen op adequate wijze ingepast en wordt het werelderfgoed actief uitgedragen naar de samenleving.

In dit managementplan worden de activiteiten benoemd voor de beleidsmatige en beheersmatige bescherming van de OUV en voor het uitdragen van de waarden en betekenis van de Koloniën van Weldadigheid; bij het verkrijgen van de UNESCO Werelderfgoedstatus is in het managementplan een periodieke termijn van 6 jaar opgenomen waarin de wijze waarop de OUV's in stand worden gehouden, gerapporteerd moet worden aan UNESCO.

Belangrijk onderdeel is het convenant dat door de gemeenten Westerveld, Weststellingwerf en Steenwijkerland is afgesloten met de agrarische sector in het gebied: De koloniën in Westerveld zijn landbouwkoloniën, destijds ontgonnen om via agrarische innovatie en landarbeid minder-bedeelden uit de samenleving te 'vereffenen'.

***Kern van het convenant is dat agrarische ontwikkelingen en innovaties zoals nu toegestaan in het vingerende beleid, ook onder UNESCO-vlag, mogelijk moeten blijven*.**

Als stakeholders zijn 4 partijen benoemd: Agrarische sector, ondernemers, Stichting Maatschappij van Weldadigheid en de inwoners. Hiermee vindt periodiek afstemming plaats.
De lange termijnstrategie is gericht op behoud en versterking van de OUV in alle Koloniën. De belangrijkste opgave voor de Koloniën van Weldadigheid is het leefbaar houden van de gebieden en het zoeken en inpassen van nieuwe economische impulsen, innovaties en ontwikkelingen.
In de ontwikkelingsfilosofie past een strategie waarin de cultuurhistorische samenhang van de gebieden leidend is en een inspiratiebron voor een duurzame ontwikkeling.
Een plaatsing op de Werelderfgoedlijst kan veel ontwikkelingen in gang zetten, ruimtelijk maar ook economisch en maatschappelijk. Naast de belangstelling voor de thema's zelfredzaamheid in de verzorgingsstaat en de participatiesamenleving leidt een Werelderfgoed-status ook tot toenemend toerisme.

Dat biedt ruimte voor werkgelegenheid en economische groei, maar ook tot toenemend verkeer en meer drukte. Meer bekendheid van het gebied leidt ook tot toenemende belangstelling voor werken en wonen binnen de gemeente, groeiende behoefte aan huisvesting, stijging van huizenprijzen en mogelijk gentrificatie, dat de huidige bewoners kan verdringen. Het is van belang dat de gemeente samen met alle stakeholders de positieve kansen stimuleert, maar alert blijft op signalen van overbelasting van het gebied.

Het verhaal van de Koloniën van Weldadigheid verdient het om verteld en gehoord te worden. Niet alleen omdat de Koloniën internationale erkenning hebben gekregen dankzij de Werelderfgoed-status, maar ook omdat de thema's armoedebestrijding, voedselproductie, zelfvoorzienend leven, samenwerking en zorgzaamheid uiterst actueel zijn.
De ontwikkeling van de bijzondere Leerstoel Cultureel Erfgoed & Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling i.o. kan hier een belangrijke rol in gaan vervullen. ICOMOS heeft tijdens de upstream assistance voor het UNESCO- nominatiedossier van de Koloniën van Weldadigheid de bijzondere leerstoel als positieve ontwikkeling laten meewegen.

Dr. A.A.H. Besier Stichting en landgoed 'Landarbeid'
De dr. A.A.H. Besier Stichting beheert het landgoed 'Landarbeid' aan de rand van het Doldersummerveld. Net als de gebieden van de Maatschappij van Weldadigheid was dit veld aangekocht om jeugdige delinquenten terug te laten keren binnen de maatschappij door ze te heropvoeden en te laten werken op het veld.

Het huis 'De Tolboom' was de directiewoning en 'De Schuur' was de keuken. Een vijftal barakken bood onderdak aan ongeveer 80 jongens. Deze barakken zijn inmiddels verdwenen. Het kleine heideperceel was het voetbalveld. Met twee elftallen werd meegedaan aan een competitie. Op de plaats waar nu de boerderij 'De eerste Steen' staat stond voorheen 'De Eikenhof', waar de pachter en twee reclasseringsopzichters woonden. Dit verblijf diende tevens als een kleine gevangenis.

Door de crisis in de jaren '30 van de vorige eeuw werd in het jaar 1933 de overheidssteun voor grote projecten ingetrokken. Dit gold ook voor de reclassering en betekende het einde van het heropvoedingskamp Landarbeid. Het landgoed werd in 1934 als belegging tijdens een openbare veiling gekocht door Dr. A.A.H. Besier. Het landgoed was toen circa 200 hectare groot.

Na het overlijden van Dr. Besier werden delen van het landgoed verkocht en de opbrengsten daarvan geschonken aan diverse organisaties. Van het originele bezit bleef de huidige 32 hectare over dat door een stichting wordt beheerd. Het landgoed in de huidige vorm omvat de huizen 'De Tolboom' en 'De Schuur', de boerderij 'De Eerste Steen' en 32 hectare bosgebied en cultuurgronden.

Buitengewone Leerstoel Cultureel Erfgoed & Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling (CEPRO) i.o.[7]
De gemeente Westerveld heeft zich ingespannen om een bijzondere leerstoel te realiseren, die de sociale gedachte van de Maatschappij van Weldadigheid gaat revitaliseren. Want ook al is het twee eeuwen geleden dat Johannes van den Bosch een samenhangend sociaal en economisch systeem uitdacht om mensen via wonen, opleiding, werk en gezondheidszorg in staat te stellen zelfredzame burgers te worden, deze aspecten zijn in onze huidige samenleving nog altijd relevant.

[7] De Buitengewone Leerstoel is in april 2021 geïnstalleerd. Toch moeten we volgens academische regels blijven spreken van een 'leerstoel in oprichting' tot de Associate Professor de titel 'Hoogleraar' mag dragen. Dit zal naar verwachting binnen de nu lopende termijn van 5 jaar gaan gebeuren.

Bovendien zijn vraagstukken rondom landschap, land- en tuinbouw en rondom samenwerking tussen inwoners, ondernemers en overheid in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen als participatie, ongelijkheid en klimaatdoelen opnieuw actueel. Westerveld wil met het realiseren van een leerstoel werken aan een duurzame, en levensloopbestendige samenleving in haar gemeente.De uitdaging voor de bijzondere leerstoel is om erfgoed te benutten als kennis- en inspiratiebron voor het oplossen van sociaalmaatschappelijke problemen, participatieve ruimtelijke planning en kringlooplandbouw.

De bijzondere leerstoel is gericht op kennisontwikkeling, die de sociale gedachte achter de Koloniën van Weldadigheid met betrekking tot wonen, landbouw, energietransitie, werk en welzijn actualiseert en revitaliseert, door:

- Het materiële cultureel erfgoed te positioneren, innoveren en productief te maken
- Het immateriële cultureel erfgoed te verbinden met het sociale domein en de maatschappelijke betekenis van het materiële erfgoed via de rol van participatie
- De samenhang van het materiële en immateriële erfgoed ten goede te laten komen van de gehele gemeenschap (wonen, werk en welzijn).

Het doel is dat de leerstoel bijdraagt aan de vorming van lokale gemeenschappen die zich verbonden voelen met hun omgeving en die zich willen inzetten voor een gezamenlijke, duurzame en klimaatbestendige toekomst waarin iedereen meedoet – een cultureel ecosysteem.

Communicatie en educatie zijn van wezenlijk belang voor het behoud van cultureel en landschappelijk erfgoed op de langere termijn. Dit geldt uiteraard voor alle erfgoed in onze gemeente, maar misschien op kortere termijn nog wel het meeste voor de Koloniën van Weldadigheid.

De leerstoel is dankzij cofinanciering van diverse decentrale overheden en de Erfgoeddeal van de rijksoverheid inmiddels gerealiseerd voor de periode 2020-2025.

Livinglab Erfgoed en Energietransitie (onderdeel van de buitengewone leerstoel)
Het samenwerken van inwoners, maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en overheden in een Living Lab is een interessante manier om publieke participatie te koppelen aan kenniswerkers bij het zoeken naar oplossingen voor maatschappelijke opgaven.
Als het Living Lab ‘Erfgoed en Energietransitie’ goede resultaten oplevert is het werken met een Living Lab wellicht ook in te zetten bij andere opgaven, zoals bijvoorbeeld het zekerstellen van zorg op het platteland of het inzetten van oude tradities in het kader van klimaatadaptatie.

Op uitnodiging van het kenniscentrum NoorderRuimte van de Hanzehogeschool Groningen toonden 15-20 partijen uit de (Noord-) Nederlandse erfgoedsector interesse in het idee meer kennis uit te willen wisselen over erfgoed en de energietransitie. De eerste concrete stap was het oprichten van het *Living Lab Erfgoed in EnergieTransitie* binnen het IEBB programma (Integrale Energietransitie Bestaande Bouw) van het landelijke Bouw Techniek & Innovatie Centrum (BTIC), dat mede gefinancierd wordt door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland.

Het doel van het Living Lab is eigenaren te activeren en motiveren om energie in historische gebouwen te realiseren en met omwonenden initiatieven te ontwikkelen over de restvraag t.a.v. energieopwekking in hun historische omgeving. Binnen het Living Lab wordt hiervoor een methodiek ontwikkeld, die vertaald wordt naar een praktisch werkboek voor erfgoedeigenaren.

Diverse partijen participeren in het Living Lab, waaronder de gemeente Westerveld en de Maatschappij van Weldadigheid. In het eerste jaar van het Living Lab bieden zij casussen aan. Casussen moeten leerzame kennis bevatten of een voedingsbodem bieden voor innovatie. De gemeente Westerveld en de Maatschappij van Weldadigheid hebben de Koloniën van Weldadigheid rond Frederiksoord en Wilhelminaoord aangedragen, omdat in het gebied, sinds de status van Excellent Gebied voor Duurzame Ontwikkeling heeft gekregen uit het Lenteakkoord van 2008, er veel informatie is opgedaan over verduurzaming van monumentaal gebouwd erfgoed en het gebied een variëteit aan verschillende monumenten rijk is.

De gemeente heeft het initiatief genomen om in het onderzoek ook invulling te geven aan een zogenoemd living lab binnen de leerstoelambitie Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling. Het doel van dit living lab is een toolbox te ontwikkelen voor het innovatief verduurzamen van (woonhuis-)monumenten op lokaal, regionaal en nationaal niveau. Een pilot wordt naar verwachting in de loop van 2022 uitgerold in Wapserveen, in samenwerking met Stichting CEPRO en de Hanzehogeschool Groningen.

Immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed omvat de praktijken, representaties, uitdrukkingen, kennis en vaardigheden die gemeenschappen erkennen als onderdeel van hun cultureel erfgoed. Ook in Westerveld zijn er verschillende voorbeelden van immaterieel erfgoed, waarvan we er hier vier noemen.

Boermarken
De Drentse Boermarken zijn eind 2016 door het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland geplaatst op de Nationale Inventaris Immaterieel Erfgoed Nederland. Dit betekent een waardering voor deze in de middeleeuwen ontstane en nog steeds zeer actieve organisatie op het Drentse platteland. In de gemeente Westerveld is de Boermark Westhoek actief, waar de kernen Ansen, Dwingeloo, Eemster, Leggeloo, Lhee, Lheebroek, Veeningen, Wapse, Wapserveen en Wittelte onder vallen.

Sint Antoniusgilde
Het Sint Antoniusgilde is een eeuwenoude liefdadigheidsinstelling die waarschijnlijk in 1632 is opgericht als broederschap te Dwingeloo. Elk jaar op 17 januari, Sint Antoniusdag, komen de twaalf broeders die in Dwingeloo woonachtig behoren te zijn bijeen in Hotel Wesseling voor het innen van de pacht; traditioneel in de vorm van boter. Het Sint Antoniusgilde is vernoemd naar de heilige Antonius van Egypte, die rijk geboren werd, maar al zijn bezittingen aan armen afstond om als kluizenaar te gaan leven. De belangrijkste taak van het Sint Antoniusgilde was en is het verstrekken van financiële en/of materiële hulp aan behoeftige personen in Dwingeloo.

Bloemencorso Frederiksoord,
Het corso wordt georganiseerd door de Floralia-Vereeniging, die is opgericht in 1890 door de directeur van de Tuinbouwschool in Frederiksoord. De vereniging had als doel de volksontwikkeling te bevorderen door de liefde te tonen voor het kweken van bloemen en sierplanten. Elk jaar werd een tentoonstelling van bloemen en planten georganiseerd, die in de loop der tijd steeds grootser en feestelijker werd gevierd. Rond 1950 werd het rijdend bloemencorso onderdeel van het evenement. Een tiental corsogroepen werken maandenlang aan het voorbereiden van de veelkleurige corsowagens en mozaïeken, die voornamelijk met dahlia's geprikt worden. Duizenden bezoekers genieten elk jaar in september van dit feestelijke schouwspel. Het corso Frederiksoord is in december 2021 (samen met 29 andere bloemencoro's in Nederland) ingeschreven in de Representatieve Lijst van Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Mensheid van UNESCO.

Schaapskuddes
De Schaapskuddes in het Dwingelderveld, Holtingerveld en Doldersummerveld behoren nu bij het begrazingsplan van de Drentse heidevelden. Zonder schapen zou de heide dicht groeien met gras en bomen. Tot rond 1900 werden de schapen vooral in potstallen gehouden voor de mest, die gebruikt werd om de akkers op de esgronden te bemesten. Maar met de komst van melkveeboerderijen en vooral na de introductie van de kunstmest waren de schapen niet meer nodig voor de mest en schafte men de kuddes af. Rond 1950 schaften enkele dorpen opnieuw een schaapskudde aan, uit toeristische overwegingen. Inmiddels worden de kuddes vooral gehouden om het landschap te beheren, maar nog steeds zijn de schaapskuddes met hun herders en honden een graag gezien schouwspel. Bovendien beschouwen we het hoeden van schapen nu als ambachtelijk immaterieel erfgoed, evenals het scheren, vilten en spinnen van de wol.

Verhalen
Verhalen zijn een vorm van immaterieel erfgoed die nog niet zo heel lang herkend en erkend worden als erfgoed. Een voorbeeld van een erfgoedverhaal is de sage over de herkomst van de siepelvormige toren op de Sint-Nicolaaskerk van Dwingeloo, die verbonden is aan de dochter van het Huis van Batinghe.
Een inventarisatie van het immateriële erfgoed van Westerveld is een goed middel om de bekendheid van het Westerveldse erfgoed en het draagvlak hiervoor te vergroten. De dorpsgemeenschappen en de Boermarken kunnen hierbij een waardevolle rol vervullen.
Voor Westerveld is de focus op de sociale waarden van erfgoed niet nieuw. In 2011 is de gemeente Westerveld gekozen tot winnaar van de BNG Bank Erfgoedprijs, vooral vanwege de betrokkenheid van inwoners en bestuurders bij het uitdragen van erfgoed, bijvoorbeeld bij het maken van het boek "De Canon van Westerveld; Kennismaking met cultuur en historie".

Zo nodigde de gemeente de inwoners en lokale organisaties uit om ideeën aan te dragen voor de besteding van het prijzengeld. De prijs is benut door samen met de vier historische verenigingen het erfgoed publiekelijk toegankelijk te maken in de vorm van het boek "Cultuurhistorische rijkdom van Westerveld; het erfgoed van Zuidwest-Drenthe". Dit boek is niet alleen interessant voor de autochtone bewoners van Westerveld, maar ook voor nieuwe bewoners en voor recreanten en toeristen. Naast foto's van monumenten bevat dit boek beschrijvingen van de levens van inwoners die door hun opvattingen, ideeën en gedrevenheid een stempel gedrukt hebben op het leven in de dorpen en buurtschappen die nu samen Westerveld vormen.
In navolging van dit boek verscheen ook het boek "De Archeologische rijkdom van de gemeente Westerveld; Een reis door de geschiedenis en het landschap van Zuidwest-Drenthe".

Het opstellen van de nieuwe Omgevingsvisie (zie ook: Hoofdstuk 5) is op eenzelfde wijze tot stand gekomen: door en voor inwoners van de gemeente Westerveld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat erfgoed (of cultuurhistorie in algemene zin) door de inwoners als één van de belangrijkste kernwaarden is benoemd. De Omgevingsvisie van de gemeente sluit goed aan bij het doel van de Faro Conventie om de sociale betekenis van erfgoed te benutten. De visie beoogt de voorzieningen die noodzakelijk zijn voor 'goed wonen en leven' in de afzonderlijke dorpen in stand te houden.

Wandelende steenovens
In Westerveld is de verbindende kracht van erfgoed goed te zien bij de vorming van erfgoedgemeenschappen, zoals bijvoorbeeld bij de corsogroepen tijdens het Bloemencorso Frederiksoord en bij de Stichting Historische Steenbakkerij Zorgvlied die opnieuw een 'wandelende steenoven' heeft gebouwd. Erfgoedeigenaren zien graag dat zij de steun krijgen van de gemeente als zij plannen hebben voor particuliere initiatieven.

Participatie van inwoners, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties is van groeiend belang voor toekomstbestendig erfgoedbehoud. De gemeente wil helpen om een vruchtbaar klimaat hiervoor te scheppen, door:

- Actieve inbreng van haar inwoners te stimuleren en te zorgen dat iedereen de kans heeft om bij te dragen
- Haar inwoners te vertrouwen en zelf betrouwbaar te zijn en daarmee bij te dragen aan een groeiend wederzijds vertrouwen
- Te kiezen voor een transparante werkwijze en verantwoording af te dragen
- Sociale cohesie te bevorderen.

Evenementen en erfgoededucatie
Erfgoededucatie en evenementen zijn belangrijk om de aandacht op erfgoed te vestigen en begrip te laten groeien voor behoud en instandhouding ervan. Jongere inwoners, nieuwe Nederlanders en toeristische en recreatieve bezoekers kunnen geïnspireerd worden door verhalen, activiteiten en evenementen over materieel- en immaterieel erfgoed. Actief betrokken worden bij erfgoed draagt bij aan de bewustwording van de geschiedenis van een gebied en is een stimulans om zorgzaam met erfgoed om te gaan. Er is een bestaande erfgoedleerlijn bij de scholen, deze voert Scala Centrum voor Kunsten uit. Natuurlijk kan iedere organisatie erfgoededucatie ontwikkelen. Als ze willen samenwerken met de scholen dan gaat dat via Scala, uitvoerder van de erfgoedleerlijn.
Het doorgeven van de geschiedenis van het gebied – *het huis met de vele vensters* – is van blijvend belang, omdat er steeds opnieuw sprake zal zijn van jongeren en nieuwe inwoners die het gebied nog in hun vingers zullen willen krijgen. Hiervoor zou meer nadrukkelijk aandacht moeten komen.

Een idee is om een erfgoedcoalitie van erfgoedorganisaties en erfgoedgemeenschappen in Westerveld, die samen met de directies van scholen een doorlopende leerlijn erfgoedonderwijs ontwikkelen. Erfgoedonderwijs draagt bij aan het cultuurhistorisch zelfbewustzijn van leerlingen, zodat zij kunnen reflecteren op de ontwikkeling van de leefomgeving waarin zij opgroeien.
In het primair onderwijs ligt de focus meer op leren waarnemen en verbeelden, in het secundair onderwijs op het geven van betekenis aan verhalen en objecten en je eigen keuzes hoe je daarmee om wilt gaan. Voor het organiseren van evenementen die raakvlakken met cultuurhistorie en het erfgoed van de gemeente Westerveld hebben, zou de gemeentelijk cultuurcoach nadrukkelijker gepositioneerd kunnen worden. Daarnaast maakt de gemeente Westerveld gebruik van de diensten van Scala.

Per 1 januari 2022 is Scala Centrum voor de Kunsten opgesplitst in twee organisaties. Reden voor deze splitsing is de veranderende subsidierelatie. De vijf gemeenten van het werkgebied (Hoogeveen, Meppel, Steenwijkerland, Westerveld en de Wolden) willen het subsidiegeld verder inzetten voor het binnenschoolse aanbod en de verbinding tussen cultuur en het sociale domein. Het subsidiedeel van Scala gaat verder onder de naam CultuurKLIK.
CultuurKLIK gaat vallen onder Stichting Cultuurzaam, een samenwerking met Stichting Kunst & Cultuur (K&C) en ICO, Partner in Kunst & Cultuur.

Het vrijetijdsonderwijs blijft actief onder de naam Scala en gaat onafhankelijk van subsidie verder met het geven van lessen, cursussen en workshops kunst en cultuur aan kinderen, jongeren en volwassenen. Door beide organisaties kan erfgoededucatie in Westerveld dus goed worden neergezet.

Archeologisch beleefpunt Doldersummerveld

Hoofdstuk 5

Van de erfgoedvisie naar de praktijk

Deze erfgoedvisie is ontwikkeld als onderdeel van de aanstaande omgevingsvisie van Westerveld, die gaat over wat we willen in onze fysieke leefomgeving waarin we leven, wonen, werken en recreëren. De toegevoegde waarde van erfgoed als USP binnen 'Het nationale landschap van Drenthe', als waardevol element in het levend landschap van Westerveld en als drager van duurzaam toerisme, zal een centraal thema zijn in de omgevingsvisie.

Omgevingsvisie (2022)
Binnen de Omgevingswet stellen Rijk, provincies en gemeenten ieder een omgevingsvisie op: een strategische visie voor de lange termijn (circa 10 jaar) voor de gehele fysieke leefomgeving.
De omgevingsvisie gaat in op alle terreinen van de leefomgeving en op de samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel erfgoed.

De gemeente Westerveld maakt vanuit verschillende wensen en denkbeelden een brede afweging en strategische hoofdkeuzen van beleid voor de ontwikkeling van de dorpen, buurtschappen en het buitengebied. De omgevingsvisie biedt het beleidsmatige kader voor het uiteindelijk op te stellen omgevingsplan, waarin de regels voor de fysieke leefomgeving worden opgenomen, en voor de inzet van juridische, financiële of andere beleidsinstrumenten. Via deelname aan een Panoramagroep betrekt de gemeente de inwoners bij de ontwikkeling van de omgevingsvisie. De gemeente ziet het als haar ambitie en verantwoordelijkheid om daar waar mogelijk bij te dragen aan een volhoudbare samenleving, waarin bescherming en gebruik van erfgoed en cultuurhistorie de levenskwaliteit van alle inwoners, ondernemers en bezoekers van onze gemeente bevordert.

Het beheer van erfgoed en monumenten is geregeld in een aantal gemeentelijke beleidsdocumenten en overheidsregisters. De fysieke bescherming van het gebouwde cultureel erfgoed in Westerveld is met dit instrumentarium goed geborgd. De borging van de fysieke kwaliteit van erfgoed en monumenten gebeurt in eerste instantie door nationale wetten en regels voor onroerend erfgoed zoals gebouwde en archeologische monumenten via de Erfgoedwet, voor ruimtelijke ordening via de Wet ruimtelijke ordening en naar verwachting vanaf 2023 via de Omgevingswet. Natuurwaarden zijn beschermd via de Wet natuurbescherming, die op zal gaan in de Omgevingswet. Nederland is daarnaast ook gebonden aan Europese beschermende regelgeving voor natuurwaarden in Natura 2000 gebieden.

Als de Omgevingswet van kracht is wordt de bescherming van erfgoed (gebouwde en archeologische monumenten en gebieden) en natuur- en landschapswaarden geborgd in nationale, provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies en omgevingsplannen, waar ook de omgevingsvergunningen op zijn gebaseerd. Deze borging moet zijn afgestemd op de waterbeheerplannen van de waterschappen.

Ondanks alle aandacht voor de borging van kwaliteit van onderhoud en restauratie is fysieke bescherming alleen van erfgoed niet toereikend.

De aanwezige stakeholders op de werkbijeenkomst en de geïnterviewde erfgoedvertegenwoordigers willen dat de gemeente ook stimuleert dat de verhalen over het cultureel erfgoed actief worden ingezet, bijvoorbeeld aan jongeren en nieuwe inwoners, om daarmee het verhaal van de ontwikkeling van Westerveld over te brengen. Begrip voor de betekenis van erfgoed staat aan de wieg van waardering. En waardering is noodzakelijk voor het draagvlak voor behoud, onderhoud en zo nodig restauratie.

Bij het vertellen van verhalen over de ontwikkeling van de betekenis van cultureel erfgoed is het van belang om een genuanceerd verhaal te vertellen, omdat een verhaal vanuit verschillende perspectieven – *het huis met de vele vensters* - verteld en gehoord kan worden. De verhalen over cultureel erfgoed gaan niet alleen meer over de informatieve waarde zoals jaartallen, materialen en gebruikers, maar steeds meer ook over de maatschappelijke betekenis van erfgoed, over de bijdrage die erfgoed heeft aan de ontwikkeling van onze samenleving, toen, nu en in de toekomst. Hier ligt een interessante uitdaging voor de gemeente, erfgoedeigenaren, erfgoedorganisaties en erfgoedgemeenschappen om samen op zoek gaan naar strategieën om de interpretaties en perspectieven over het cultureel en landschappelijk erfgoed van Westerveld zo over het voetlicht te brengen dat de verhalen van het erfgoed mensen daadwerkelijk raken, aan het denken zetten en aanzetten om in actie te komen om te bouwen aan de toekomst die we willen.

Ontwikkelmogelijkheden, initiatieven en resultaten
Veel van de ontwikkelingen en ambities die in deze erfgoedvisie staan bouwen voort op de vele projecten die er al zijn, maar ook op wensen en suggesties die tijdens het ontwikkelen van de erfgoedvisie naar voren zijn gebracht. Er zijn veel ontwikkelmogelijkheden en plannen voor waardevolle initiatieven genoemd die in de erfgoedvisie zijn opgenomen. De gemeente wil deze initiatieven graag ondersteunen en helpen mogelijk maken, zelf oppakken of samen met initiatiefnemers uitvoeren.

Stip op de horizon zijn de volgende ambities tot 2030:

- Faciliteiten ontwikkelen die dienstbaar zijn aan particuliere erfgoedinitiatieven en erfgoedgemeenschappen
- Citizen science uitwerken met archeologisch onderzoek en kansen voor publieksopgraving
- Cultureel erfgoed zichtbaar, toegankelijk en beleefbaar maken voor bezoekers
- Stimuleren van de ontwikkeling van Erfgoededucatieprojecten en -lespakketten voor scholen via Scala
- Inrichten erfgoedplatform met de belangrijkste stakeholders zoals monumenteneigenaren en historische verenigingen;
- Kerkenvisie en medegebruiks- en herbestemmingsplannen actief ondersteunen
- Inzetten werelderfgoed status Koloniën van Weldadigheid als nationaal en internationaal voorbeeld van erfgoedparticipatie, circulaire landbouw en energietransitie
- Maritiem, militair en funerair erfgoed zichtbaar, toegankelijk en beleefbaar maken
- Neerzetten van Westerveld als plek voor geïnteresseerden in duurzaam en verantwoord erfgoedtoerisme
- Inspiratieboek schrijven voor erfinrichtingen als opvolger voor het beeldkwaliteitsplan
- Verlenging bewerkstelligen van de buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling met nog eens 5 jaar (2025-2030)
- Faciliteren van erfgoedevenementen als Open Monumentendag en de Nationale Archeologiedagen.

Toetsstenen
De Erfgoedvisie *schrijft geen maatregelen voor*, maar geeft wel een ambitieniveau aan, die de gemeente, inwoners, ondernemers, erfgoedorganisaties en maatschappelijke instellingen kunnen helpen om als toetssteen te gebruiken bij het maken van keuzes voor plannen en ontwikkelingen waarbij erfgoed in het geding is.

Toetsstenen voor plannen en ontwikkelingen waarin erfgoed een rol speelt, kunnen zijn:

1) Dragen ze bij aan het gebruiken van monumenten, het tegengaan van leegstand en het stimuleren van herbestemming?
2) Dragen ze bij aan het beschermen van cultuurhistorische en maatschappelijke waarden van erfgoed, cultuurlandschap en monumenten?
3) Dragen ze bij aan een goede inpassing in het cultuurlandschap?
4) Dragen ze bij aan de verduurzaming van monumenten?
5) Versterken ze de groei van duurzaam toerisme, dat banen schept en bijdraagt aan de waardering voor landschappelijk erfgoed en monumenten en geen onevenredige belasting voor milieu en leefomgeving mee zal brengen?
6) Bieden ze toegankelijke groene ruimte en stellen ze tegelijkertijd het culturele en natuurlijke erfgoed veilig?
7) Dragen ze bij aan het welzijn van inwoners en bezoekers van Westerveld?
8) Bevorderen ze energie- effiëntie en hernieuwbare energie en verminderen ze het gebruik van fossiele brandstoffen?
9) Dragen ze bij aan het duurzaam beschermen van het cultuurlandschap en het bewustmaken van het belang en waarde hiervan?
10) Dragen ze bij aan het welzijn en het geluk van de inwoners en bezoekers van Westerveld?

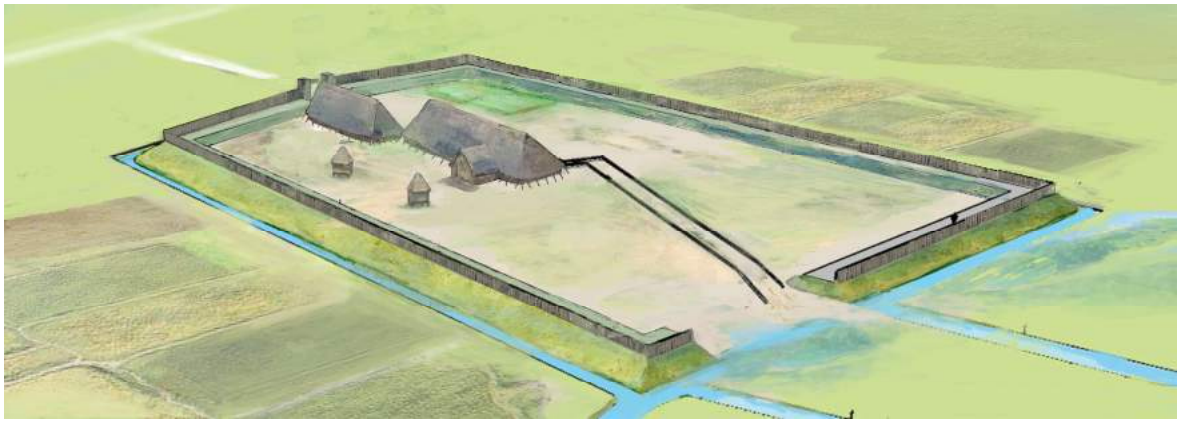
Gemeenschappelijk erfgoed
Cultureel erfgoed is van ons allemaal. Erfgoed is een gedeelde bron en een gemeenschappelijk goed en de zorg ervoor is dan ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Meer en meer wordt onderkend dat het behoud van erfgoed meer gaat om mensen dan om stenen, immers, zonder mensen die het waardevol vinden om erfgoed te behouden wordt er voor die ‘stenen’ niet meer gezorgd. De zorg voor erfgoed is al lang niet meer een zaak van alleen historici of musea, erfgoed staat midden in de samenleving. De vroegere aanpak van het behoud van erfgoed door het te beschermen middels de ‘kaasstolpmethode’ is een keuze, die in lang niet alle gevallen toepasbaar is of het gewenste effect heeft. Nieuwere inzichten gaan ervan uit dat het draagvlak voor behoud van erfgoed groeit als het erfgoed een deel van de lokale gemeenschap vormt. Door erfgoed een nieuwe functie te geven die tegemoetkomt aan hedendaagse behoeften en zorgen blijft het erfgoed relevant en de moeite waard om te behouden.

Draagvlak is bij lokale gemeenschappen een waardevolle en zelfs onmisbare voorwaarde voor het behoud van erfgoed. Daarom is het van groot belang om juist die gemeenschappen actief te betrekken bij het maken en uitvoeren van erfgoedbeleid. Dit verzekert dat het karakter en de vitaliteit van het erfgoed levend blijft en zorgt voor duurzame groei en werkgelegenheid. De gemeente nodigt iedereen uit om samen de schouders te zetten onder de doelen uit deze erfgoedvisie.

Handhaving
Het hebben van een systeem van erfgoed- en monumentenbescherming valt of staat bij voldoende toezicht en handhaving. Extra aandacht en alertheid is geboden in het geval van gebiedsontwikkeling, nieuwbouwplannen en sloopplannen. Er moet met respect en historisch bewustzijn omgegaan worden met het behoud van kleine landschapselementen. De gemeente Westerveld beschikt over een toezichthouder die zich periodiek laat bijscholen op het gebied van recente ontwikkelingen binnen het erfgoedveld.

Herbestemming
Bij het behouden van cultureel erfgoed in de gemeente zal er vooral gezocht worden naar mogelijkheden voor de herbestemming van agrarische gebouwen en van kerkgebouwen. De leegstand van agrarisch onroerend goed kan verder gaan toenemen indien er sprake blijft van schaalvergroting in de landbouw. Het risico op leegstand van gebouwen en verpaupering van het landelijk gebied neemt daarmee toe en dat gaat ten koste van de leefbaarheid en vitaliteit van het gebied. Daarom is het van belang om herbestemming te stimuleren en ander dan agrarisch gebruik toe te staan, zoals ander economisch gebruik, wonen of recreatie. De Wet Plattelands-woningen maakt het mogelijk dat de gemeente toestaat dat agrarische gebouwen voor andere dan agrarische functies gebruikt worden. Daarbij is de inrichting van het erf van belang. Het behoud van de open, traditionele boerenerfinrichting is bij herbestemming van agrarisch erfgoed nét zo belangrijk als het behouden van typische, streekeigen agrarische architectuur voor het landschap. De gemeente geeft hiertoe een aanzet in het Beeldkwaliteitsplan Buitengebied. Het inzetten van een onafhankelijke ervenconsulent kan hier in belangrijke mate aan bijdragen.

Financiering
De gemeente Westerveld kent geen structurele financieringsmogelijkheden voor het behoud van erfgoed. Wel wordt het abonnement van de Monumentenwacht betaald en worden incidentele subsidieregelingen opgezet, zoals een stimuleringsbijdrage voor verduurzaming van de gemeentelijke monumenten met een woonhuisfunctie of het laten opstellen van een energiebesparingsonderzoek voor eigenaren van gemeentelijke monumenten. Het valt te overwegen om te onderzoeken of verduurzaming van erfgoed breder uitwerkt kan worden richting provinciale- en rijksmonumenten. De gemeente Westerveld faciliteert actief de advisering voor monumenteneigenaren door op aanvraag een zogenoemd monumentenspreekuur te organiseren.

Impressie Bisschoppelijke Hoeve van Kalteren, archeologisch onderzoek Kalterbroeken (ARC)

Hoofdstuk 6

Vervolgperspectief

De erfgoedvisie laat zien op welke punten de gemeente zich concreet inzet in de komende vijf tot tien jaar en welke acties zij daaraan wil koppelen, waarbij het vooral gaat om bewustwording en bewustmaken. Voor het behouden van erfgoed is alleen conserveren en beschermen niet genoeg; volgens onze visie kunnen we erfgoed en cultuurhistorie beter borgen door het ook in te zetten als kansenmotor en bron van inspiratie. Daarom hebben wij de 12 punten (zie ook: pagina 5) van onze inzet hieronder gegroepeerd in drie hoofddoelen, die elkaar soms raken en overlappen: Erfgoedinzet op Participatie, Erfgoedinzet op Duurzaamheid en Erfgoedinzet op Toerisme.

1. Erfgoedinzet op participatie:

a. De inzet van de gemeente is om in samenwerking met het OERmuseum, vrijwilligers in de archeologie en de gemeentelijk archeoloog meer inwoners en bezoekers van Westerveld actief te betrekken bij archeologische opgravingen en onderzoek en *citizen science*.

   i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door bij grotere archeologische opgravingen nadrukkelijk de rol van amateurarcheologen veilig te stellen, partijen in het Programma van Eisen te wijzen op informatieverstrekking en uitkomsten van opgravingen waar mogelijk toegankelijk te maken voor publiek.*

b. Inzet van de gemeente is om in samenwerking met de inwoners het bewustzijn van de waarde van erfgoed en monumenten te vergroten, alert te zijn op mogelijke teloorgang van erfgoedwaarden bij bouwplannen en snel te reageren bij meldingen van mogelijke schending van erfgoedwaarden. Behoud door ontwikkeling moet echter voorop blijven staan, de gemeente streeft nadrukkelijk niet de 'kaasstolp' methode na.

   i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door het samen met de in Westerveld actieve kerkeigenaren in samenwerking te komen tot een kerkenvisie voor gebruik en herbestemming, en door tijdig leegstand van andere monumenten te signaleren en waar mogelijk een monumentenspreekuur te faciliteren*
   ii. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door te investeren in 'public awareness'; we verstaan hieronder het publieke bewustmakingsproces van de kwetsbaarheid van erfgoed in relatie tot de leefomgeving van onze burgers.*

c. De inzet van de gemeente is, door middel van de buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling (CEPRO) i.o. ervoor te zorgen dat inwoners en bezoekers de kennis en mogelijkheden krijgen om via erfgoedparticipatie hun ecologische voetafdruk te verkleinen en toe te werken naar een duurzame, levensloopbestendige, inclusieve samenleving in de gemeente Westerveld en toe te werken naar verlenging van de huidige termijn van 5 jaar naar een 2e termijn van 5 jaar.

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door het opzetten van 'living labs' waarin inwoners, culturele en maatschappelijke instellingen in gezamenlijkheid worden gestimuleerd maatschappelijke vraagstukken in relatie tot erfgoed en cultuurhistorie in te brengen. Bij toekomstige onderzoeken focussen op onderzoekers die nauw betrokken zijn bij de keuze voor thema's en locaties.*

d. Inzet van de gemeente is om in samenwerking met betrokken partners en partijen de cultuurhistorische verhalen van immaterieel erfgoed, landschappelijke elementen en ensembles zoals funerair erfgoed, de Drentse Hoofdvaart, de erfenis van de 2e Wereldoorlog en de koude oorlog te ontsluiten en bekend te maken.

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door samen met de historische verenigingen en erfgoedinstellingen tot een grondige inventarisatie te komen.*
ii. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door de inventarisatiegegevens, die middels participatie zijn opgehaald, blijvend te verwerken in toekomstige updates van haar cultuurhistorische- en archeologische beleidskaarten.*

e. Inzet van de gemeente is om samen met inwoners, erfgoedgemeenschappen, erfgoedorganisaties en maatschappelijke organisaties meer erfgoededucatieprojecten te organiseren.

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door overleg met de in Westerveld actieve onderwijskoepels en het benadrukken van de educatieve waarde van erfgoedcollecties in Westerveld.*
ii. *Scala is verbinder en uitvoerder van het Kunst- en Cultuur Traject. Scala zorgt dat De Schatkamers en De Proefkolonie zijn opgenomen in de erfgoedleerlijn en dat alle basisschoolleerlingen in gemeente Westerveld naar ieder museum gaan.*
iii. *Kunst & Cultuur is ondersteuner. De stichting stelt een bus beschikbaar via het project 'Culturele Mobiliteit'. Zo kunnen leerlingen van de basisscholen uit Drenthe de 'grote' musea of een erfgoedlocatie bezoeken. De Proefkolonie is hierbij aangesloten.*

2. Erfgoedinzet op duurzaamheid

a. De inzet van de gemeente is om een volhoudbare groei van duurzaam toerisme te stimuleren, die banen schept en bijdraagt aan de waardering voor landschappelijk erfgoed en monumenten en geen toename van CO2-uitstoot veroorzaakt.

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door haar duurzaamheidsambities af te stemmen met ondernemers uit de vrijetijdseconomie-sector en actief haar waarden uit te dragen via de TIP's (Toeristische Informatie Punten).*

b. De inzet van de gemeente is om via het living lab 'Erfgoed en Energietransitie' vanuit de bijzondere leerstoel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling te komen tot een toolbox die de energietransitie voor erfgoed, zoals verwoord in het klimaatakkoord, mogelijk gaat maken, en om eigenaren van monumenten te ondersteunen bij het verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen door energie-efficiëntie en hernieuwbare energie te bevorderen.

De gemeente participeert hiervoor in het living lab 'Erfgoed en Energietransitie' van de buitengewone leerstoel Cultureel Erfgoed en Participatieve Ruimtelijke Ontwikkeling (CEPRO) i.o.

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door de uitkomsten van het living lab middels informatiebijeenkomsten en informatiemateriaal beschikbaar te stellen aan eigenaren van monumenten in Westerveld en in te zetten op een pilot met een dorpsgemeenschap.*

c. De inzet is dat de gemeente Westerveld een goede inpassing van groene energiebronnen in het landschap en de verduurzaming van monumenten en andere gebouwen stimuleert, en zet zich samen met inwoners en grondeigenaren in voor een goede landschappelijke- en stedenbouwkundige inpassing

i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door een onderzoek te laten uitvoeren naar waar het opwekken van duurzame energie op innovatieve- en onorthodoxe manieren zich goed kan verdragen met het cultuurhistorische landschap van Westerveld.*

3. Erfgoedinzet op toerisme

a. De inzet van de gemeente is om in samenwerking met het OERmuseum, vrijwilligers in de archeologie en de gemeentelijk archeoloog meer inwoners en bezoekers van Westerveld actief te betrekken bij archeologische opgravingen en onderzoek en *citizen science*.

b.

i. *De gemeente wil dit te bewerkstelligen door deelname aan de Nationale- en Europese Archeologiedagen en de Erfgoeddag van Westerveld en het positioneren van het Archeologisch Beleefpunt op het Doldersummerveld*

c. De inzet van de gemeente is om toeristen en recreanten toegankelijke monumenten en groene ruimte te bieden en om tegelijkertijd het culturele en natuurlijke erfgoed afdoende te beschermen en veilig te stellen. Dit kan echter alleen door erfgoed als ontwikkelkans te positioneren en door erfgoed te innoveren, om zo de zichtbaarheid, toegankelijkheid en beleving van het erfgoed te versterken en daarmee de aantrekkingskracht van de gemeente op inwoners, bezoekers en bedrijven te versterken.

i. *De gemeente wil dit te bewerkstellingen door haar deelname aan de Open Monumentendagen, en het organiseren van De Erfgoeddag van Westerveld af te stemmen met ondernemers uit de vrijetijdseconomie-sector en actief haar waarden uit te dragen via het nieuwe samenwerkingsverband Zuid-West Drenthe*
ii. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door actualisatie van ANWB/Recreatieschap informatiepanelen bij historische landmarks te stimuleren en actieve deelname van privé monumenteneigenaren aan de Open Monumentendagen te stimuleren en promoten.*
iii. *Door het ontwikkelen van thematische erfgoedwandel- en fietsroutes te faciliteren en/of te ondersteunen.*

iv. *We haken aan bij Drenthe.nl. Drenthe is opgedeeld in vier regio's. Wij promoten de gemeente nu via Drenthe.nl/zuidwest en zetten in op productontwikkeling, waarin we de usp's van de gemeente benutten.*
v. *Op dit moment zijn we volop in gesprek met de STPW. (Tip's). De regiopromotie en toeristische informatievoorziening willen we in Zuidwest verband vorm gaan geven. (Als onderdeel van het Leader project 'Samen staan we sterker!")*

d. Inzet van de gemeente is de visie dat de UNESCO erkende Koloniën van Weldadigheid, en meer specifiek de vrije landbouwkoloniën Frederiksoord en Wilhelminaoord, een 'levend agrarisch cultuurlandschap' zijn, waarin ontwikkelingen mogelijk blijven als 'autarkisch' (zelfvoorzienend) landschap. De gemeente blijft hier ook duurzaamheids- ambities uitdragen zoals is bedoeld in het programma 'Excellente Gebieden voor Duurzame Ontwikkeling' waar Frederiksoord en Wilhelminaoord in 2010 aan zijn toegevoegd, en gaat in overleg met initiatiefnemers voor een goede landschappelijke- en stedenbouwkundige inpassing van nieuwe innovaties op het gebied van landbouw en energietransitie.

   i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door het communicatieplan rond de Koloniën van Weldadigheid en de uitwerking van het kolonieplan actief te ondersteunen en inzet te tonen zodat het communicatieplan wordt opgenomen in de marketing- en communicatiestrategie van de provincie Drenthe.*

e. Inzet van de gemeente is om in samenwerking met betrokken partners en partijen de cultuurhistorische verhalen van immaterieel erfgoed, landschappelijke elementen en ensembles zoals funerair erfgoed, de Drentse Hoofdvaart, de erfenis van de Tweede Wereldoorlog en de koude oorlog te ontsluiten en bekend te maken.

   i. *De gemeente wil dit bewerkstelligen door het verhaal van de Drentse Hoofdvaart in relatie tot de Frieslandriegel en het WW II oorlogserfgoed actief uit te dragen via de TIP's en de toegankelijkheid hiervan te stimuleren via het op te richten oorlogsmuseum op het Holtingerveld.*

Epiloog

Erfgoed herinnert ons aan waar we gelukkig van worden, maar ook waar we gelukkig van werden. Ook het tegengestelde is waar. Erfgoed herinnert ons aan waar we niet gelukkig mee waren, maar ook aan waar we niet meer gelukkig mee zijn. Daarmee draagt erfgoed bij aan onze bewustwording van wat was, wat is en wat zal zijn.

Colofon

Foto voorpagina: Achterzijde historische buitenplaats Oldengaerde, Dwingeloo.

December 2021

Bureau de ErfgoedWerf
Martine van Lier, Erfgoedconsultant

Bernard Stikfort
Beleidsregisseur Cultureel Erfgoed gemeente Westerveld

Erfgoedstakeholders

Deze erfgoedvisie kon niet tot stand gekomen zijn zonder de waardevolle inbreng van inwoners van Westerveld en van erfgoedvertegenwoordigers van tal van organisaties. Wij zijn veel dank verschuldigd aan:

- Cuypersgenootschap
- Drents Landschap
- Eigenaren van diverse monumenten, waaronder kerken, kapellen, molens, fabrieken
- Erfgoedvereniging Heemschut
- Het nationale park van Drenthe
- Het Oversticht
- Historische verenigingen Diever, Lhee, Havelte, Vledder
- Historische werkgroep Zorgvlied
- Maatschappij van Weldadigheid
- Museum de Proefkolonie
- Natuurmonumenten
- OERmuseum
- Provincie Drenthe
- RAAP
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Staatsbosbeheer
- Alle betrokken collega's van de gemeente Westerveld.

De voor Drenthe unieke houten klokkenstoel bij het historische kerkje van Wapserveen